2012 metų kovo 8 d. LIETUVOS MOKSLININKŲ LAIKRAŠTIS www.mokslasplius.lt/mokslo-lietuva Kaina: 3 Lt

Mokslo Lietuva

KRISTIJONO DONELAIČIO „METAI“ SKAITOMI IR BALTARUSIŠKAI ■ 5 p.
KOVO 11-OJI: NEPRIKLAUSOMYBĖS IR ŽMOGAUS TEISIŲ ATKŪRIMAS ■ 4 p.
GĖLĖS NEŽYDI PAVĖSYJE... ■ 10, 12 p.

■ 2, 3 p. Verslo galimybės slėnyje „Nemunas“ ■ 3 p. Nauji faktai lietuvių kultūros istorijoje ■ 9 p. Spektaklyje atgyja tarpukario tautinė švietimo reforma

Nr. 5 (471) Leidžiamas nuo 1989 m., du kartus per mėnesį

STASYS ŠILINGAS – tarsi iš ilgos nebūties būtų sugrįžęs (1)

Gedimino Zemlicko nuotrauka

Daugirdo gatvėje, Kauno senamiestyje atminimo lentą Stasiui Šilingui ir dar keturiems įžymiems kauniečiams atidengė S. Šilingo vaikaitis Saulius Kubilius ir Kauno miesto meras Andrius Kupčinskas

Stasys Šilingas. Kaunas, 1920 m. LNM

Yra dalykų kur Kaunas Vilnių pralenkia. Taip atsitiko su vasario 15 d. atidengta atminimo lenta su bareljefu Stasiui Šilingui ant Daugirdo g. 4 namo sienos. Atminimo lentoje užrašas skelbia: „Šiame name 1919–1941 m. gyveno Valstybės Tarybos pirmininkas, Seimo narys, Teisingumo ministras, Sibiro lagerių kankinys Stasys Šilingas (1885–1962).“ Iškilaus lietuvio pagerbimo ženklas atsirado beveik 22-jiems metams praėjus nuo Nepriklausomybės atkūrimo. Lėtai sukasi istorijos ratas, dar lėčiau girgžda kai kurie mūsų privalomi padaryti darbai. Pastarasis darbas priskirtinas prie būtiniausių ir net pirmaeilių, o kad lėtokai sukosi puikios iniciatyvos smagračiai ir sraigteliai, tai proga pamąstyti – kodėl.

Kauniečiai Kauno senamiesčiui, Daugirdo gatvės 4 pastatui, sugrąžino iškart penkių iškilių, jame įvairiu metu gyvenusių asmenybių gyvenimo istorijas. Mat vasario 15-ąją šalia pirmosios atminimo lentos S. Šilingui atidengta ir antroji, skirta iškiliems kultūros ir visuomenės veikėjams: vargonų meistrui ir oreivystės Lietuvoje pradininkui Jonui Garalevičiui (1871–1943), meno istorikui ir muziejininkui Pauliui Galaunei (1890–1988), Lietuvos šaulių sąjungos kūrėjui Vladui Putvinskiui (1873–1929) ir kompozitoriui, pedagogui Juozui Tallat-Kelpšai (1888–1949). Abiejų memorialinių lentų autorius skulptorius Vytautas Narutis, o užsakovė – Kauno miesto savivaldybė.

Kiekvienai iš šių asmenybių rašinyje skirsime vietos, o pradėsime nuo vieno iš aktyviausių Lietuvos valstybingumo pamatų statytojų, tautinės kultūros kūrėjo, daugybės stebėtinų iniciatyvų autoriaus, idealisto, teisininko ir politiko, visuomenės labą stačiusio aukščiau asmeninių interesų Stasio Šilingo. Jis tapo Lietuvos valstybės Tarybos pirmininku, Seimo nariu, teisingumo ministru. Vieno svarbaus dalyko apibūdindami šią asmenybę dar nepasakėme: tai buvo tautinės lietuvių savimonės sąmoningas ir kryptingas ugdytojas, tautos vienybės stiprintojas. Šiems siekiams įgyvendinti telkėsi mokslą, švietimą, visuomeninę ir kultūrinę veiklą, savo profesijos – teisės priemones, taip pat ir politiką. Tai – visumos žmogus, kuris dar nebuvo baigtinai išskaidytas į siauros specializacijos dedamąsias.

Sunkus atminties sugrįžimo kelias

Atminimo lentos atidengimo iškilmėse dalyvavęs S. Šilingo vaikaitis Saulius Augustinas Kubilius, dabar dirbantis Vatikano radijo redaktoriumi, 1992 m. „Atgimime“ apie savo senelį

■ Nukelta į 6 p.

Arida RIAUBIENĖ,
bibliografė

Nauji faktai lietuvių kultūros istorijoje

Žinomas spaudos ir literatūros tyrinėtojas, Vytauto Didžiojo universiteto (toliau – VDU) Lietuvių literatūros katedros profesorius Leonas Gudaitis neseniai skaitytojus nudžiugino nauja knyga – „Noriu klysti: atosūkiai į XX amžiaus spaudą“ (Vilnius, Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 328 p.). Tai jau dešimtoji šio autoriaus knyga. Įvadiniame žodyje autorius pabrėžia, jog knyga plėtoja lietuvių literatūros, knygotyros ir spaudos istorijos etiudų „Teisybė daugiaveidė“ (1998) problematiką. Rinkinį sudaro studijos, straipsniai, publikacijos, pokalbiai. Leidinyje pagrindinis dėmesys skiriamas neatrastiems, iki šiol neišryškintiems lietuvių kultūros istorijos faktams. VDU vykusiose profesoriaus L. Gudaičio knygos „Noriu klysti: atosūkiai į XX amžiaus spaudą“ sutiktuvėse docentė Aurelija Mykolaitytė pažymėjo, kad profesorių Leoną Gudaitį galima būtų vadinti tikru literatūrologinio detektyvo meistru. Autoriui svarbiausia ne atrastos tiesos deklaravimas, bet jos paieškos. Į šį procesą įtraukiamas ir skaitytojas, pateikiant jam galimybę pačiam atrasti galimą atsakymą (VDU vyko prof. L. Gudaičio knygos „Noriu klysti: atosūkiai į XX amžiaus spaudą“ sutiktuvės. Prieiga per internetą: http://www.vdu.lt/naujienos/universitete--prof-l-gudaicio-knygos.html). Knygoje pateiktas siužetines intrigas ir problemines gijas autorius išnarplioja iki galo. Įdomu pažymėti tai, jog nemažai recenzuojamos knygos tekstų (ketvirtoji dalis) baigiasi išvadomis arba prierašu „Post scriptum“.

Knygą „Noriu klysti: atosūkiai į XX amžiaus spaudą“ sudaro šeši skyriai. Pirmajame skyriuje – „Amžinos kartų varžybos“ – atsigręžiama į literatūrines ir kultūrines praėjusio šimtmečio tradicijas. Prieš mūsų akis naujai iškyla literatūros klasikai: Maironis, Vaižgantas, Jurgis Baltrušaitis, Bernardas Brazdžionis, Salomėja Nėris, trečiafrontininkai. Apžvelgdamas žinomų klasikų literatūrinį palikimą, autorius siekia parodyti labai skirtingas tekstų perskaitymo ir literatūros reiškinių interpretavimo galimybes (Mykolaitytė A. Detektyviškos provokacijos // Nemunas, 2011, Nr. 36, p. 5). Pavyzdžiui, Vaižgantui skirta skyriaus dalis pradedama klausimu „Kada žmogaus dvasia turtėja?“ Atsakymą į šį klausimą skaitytojas gali rasti remdamasis tekstų citatomis, L. Gudaičio parinktomis iš devyniolikos Vaižganto raštų tomų. Naujai žvelgiama ir į poetą Bernardą Brazdžionį.

■ Nukelta į 3 p.

VERSLO GALIMYBĖS

Slėnio „Nemunas“ verslo zona

Dvylika publikacijų per metus laiko „Mokslo Lietuva“ skyrė Integruotam mokslo, studijų ir verslo centrui „Nemunas“, kuriam tautoje prigijęs slėnio „Nemunas“ vardas. Ciklą pradėjome ir baigiame tuo pačiu pašnekovu – asociacijos „Slėnis Nemunas“ direktoriumi, Lietuvos mokslų akademijos tikruoju nariu prof. habil. dr. **Albinu Kusta**, su kuriuo kalbamės apie slėnyje kuriamą verslo zoną.

Asociacijos „Slėnis Nemunas“ direktorius, prof. habil. dr. Albinas Kusta

Siekiant veiklos sinergijos

Mokslo Lietuva. *Pastaruosius keletą metų Lietuvą krėtė vis tebesitęsiantys krizės padariniai ir įvairaus masto skandalai, be kurių jau lyg ir neįsivaizduojame savo gyvenimo. O kaip apibūdintumėte pastaruosius asociacijos „Slėnis Nemunas“ veiklos metus?*

Albinas Kusta. Mums šie veiklos metai buvo palyginti ramūs, nes numatytos programos įgyvendinamos. Svarbiausia pirmoji programos dalis, sudaryta iš trijų infrastruktūrinių bazės sukūrimui skirtų projektų. Lietuvos žemės ūkio universitetas (dabar Aleksandro Stulginskio universitetas), buvusi Lietuvos veterinarijos akademija, tapusi Lietuvos sveikatos mokslų universiteto Veterinarijos akademija, ir Kauno technologijos universitetas, į kurio sudėtį įjungtas Maisto institutas – visi vykdo po vieną infrastruktūrinį projektą. Baigiant įgyvendinti šiuos tris projektus, visiems tapo akivaizdu, kad esame ryžtingai nusiteikę, perkama numatyta būtina įranga, taigi slėnio programa įgyvendinama palyginti sklandžiai.

Įgyvendinami atskiri projektai, kurie skirti asociacijos „Slėnis Nemunas“ veiklai stiprinti, nes vien sukurti materialinę bazę nepakanka. Vienas iš projektų, kurio vertė per 1 mln. litų, buvo skirtas asociacijos darbuotojų gebėjimams vystyti, slėnio veiklai viešinti. Visa tai turi padėti „įsukti“ slėnio veiklą. Atsiras stiprus Komunikavimo ir technologijų perdavimo centras, kuris ir valdys slėnio veiklą, padės jam funkcionuoti, derindamas atskirų slėnio darinių veiksmus. Bus sukurta informacinė sistema, kuri jau po truputį pradeda veikti. Į šią sistemą suplauks visa būtina informacija apie esamą įrangą, darbuotojus, padalinių galimybes, taip pat ir slėniui keliamus gamybos poreikius, kuriuos gali išspręsti mokslo padaliniai. Kitaip tariant, Komunikavimo ir technologijų perdavimo centras padės verslui ir mokslui geriau vienas kitą suprasti.

ML. *Akivaizdu, kad universitetai, atskiros institucijos turi savo veiklos programas ir užduotis, privalo atsiskaityti prieš aukščiau stovinčias organizacijas, atitinkamas ministerijas, o lygiagrečiai atlieka ir slėnio „Nemunas“ užduotis. Ar nebus taip, kad nespėdamos spręsti savo tiesioginių užduočių, institucijos į šalį nustums, atidėlios „Slėnio Nemunas“ projektus? O kadangi darbuotojai ir taip apkrauti tiesioginiu darbu, tai slėnio smagračiai pradės „buksuoti“.*

A. Kusta. Visai realus pavojus. Manau, kad būtent Komunikavimo ir technologijų perdavimo centro užduotis ir būtų tuos dalykus reguliuoti. Ne ataskaitų reikalauti ar kitaip biurokratiškai varžyti, bet ieškoti būdų, kaip padėti institucijoms užtikrinti tiek savo vidinius rodiklius, tiek sėkmingai reikštis slėnio veikloje. Svarbu siekti sinergijos, kai bendradarbiaujant atsiranda nauja veiklos kokybė ir padaroma daugiau. Štai į ką sieksime kreipti komunikavimo centro veiklą. Ne į prievartos būdų išradinėjimą turime orientuotis, bet į bendrų interesų paiešką. Jeigu to nepasieksime, tai sunku bus kalbėti apie slėnio veiklos efektyvumą.

Pritaikoma Edinburgo mokslo trikampio patirtis

ML. *Kai yra patirties, žinojimo, tai ir sinergijos lengviau pasiekti. Bet slėniai yra visai nauji Lietuvos mokslo ir verslo bendradarbiavimo dariniai, tad apie bent kiek didesnę patirtį sunku kalbėti. Faktiškai esate naujos patirties kūrėjai.*

A. Kusta. Aišku, reikėtų perimti pasaulyje sukauptą patirtį, o tam praverstų nusiųsti savo darbuotojus į kitas šalis, kad jie ilgėliau ten padirbėtų, iš vidaus įsigilintų į panašių darinių darbą. Bet tokiems reikalams lėšų skiriama labai nedaug. Projekte asociacijos veiklai stiprinti buvo numatyta keturių darbuotojų kelionė į Škotijoje veikiantį Edinburgo mokslo trikampį – tai škotų slėnis, jungiantis valdžios, mokslo ir verslo bendradarbiavimą. Ta išvyka buvo išties labai naudinga, joje dalyvavo Lietuvos agrarinių ir miškų mokslo centro (LAMMC) direktorius prof. Zenonas Dabkevičius, du A. Stulginskio universiteto darbuotojai ir slėnio „Nemunas“ Komunikavimo ir technologijų perdavimo centro vadovė Irena Vedeikienė. Anksčiau paties universiteto iniciatyva buvome nuvažiavę į Edinburgo mokslo trikampį; net ir per trumpą laiką labai daug pamatėme ir sužinojome. Šis patyrimas jau pritaikomas slėnio „Nemunas“ veikloje.

ML. *Škotija ir Lietuva – ne visai tapačios šalys. Ar škotų slėnių organizavimo patirtį lengva įgyvendinti slėnyje „Nemunas“?*

A. Kusta. Kliuvinių mūsų veikloje apstu, bet jie nėra neįveikiami. Daugelį dalykų suprantame panašiai kaip škotai, bet mentaliteto ypatumai kartais mums pakiša koją. Štai kad ir brangios įrangos panaudojimas. Jeigu škotai nupirko naujausios įrangos, tai visi, kuriems reikia, važiuoja, naudojasi ir nesusipratimų nekyla. Net minties nėra, kad kita institucija ar laboratorija tokią pat įrangą pirktų. Mūsų sąlygomis stengiamasi antklodę tempti į save.

ML. *Juk tam ir kuriami mokslo centrai ir slėniai, kad antklodė nebūtų tampoma.*

A. Kusta. Lieka tikėtis, kad sistema veiks. Pagal slėnių programą ir Jungtinių tyrimų programą „Gamtos ištekliai ir žemės ūkis“ numatyti atviros prieigos centrai, slėnių veiklos režimui įsukti ŠMM pasamdė kompanijas „Ernst &Yang“ ir „Technopolis Group“, kuriamos veiklos taisyklės, taigi tuo keliu ir bandome eiti. Bet mūsų mentalitetas nėra itin palankus tokiam bendradarbiavimui. Gal viešumas, kitų šalių patirtis padės šiuos sunkumus įveikti. Jei to nepadarysime, tai patys save nuskriausime, nepanaudosime sinergijos galių.

Grįžkime prie Edinburgo mokslo trikampio. Nors tik kas dešimta diegiama naujovė škotams pasiteisina, bet jų slėnis klesti. Kad slėnis išsilaikytų, būtina išdirbti atitinkamą sistemą. Škotijoje verslas tam tikrą pelno procentą, gautą iš bendradarbiavimo su slėniu, atskaito į jo sąskaitą. To sieksime ir mes. Turime sudarę nemažai sutarčių su įmonėmis, kurios įsilies į slėnio „Nemunas“ veiklą. Numatom sutarties punktą, kad įmonę pastačius ir per keletą veiklos metų jai įsivažiavus, į slėnio komunikavimo centrą ar universitetą bus nukreiptas tam tikras nedidelis procentas lėšų nuo įmonės pelno. Tos lėšos padės išjudinti verslo zoną.

Kas ateis į slėnio verslo zoną

ML. *Kas tai yra slėnio „Nemunas“ verslo zona? Kaip ji funkcionuos?*

A. Kusta. Tai naujas dalykas. Aleksandro Stulginskio universitetas skiria 36 hektarų plotą, jame kursis įvairios įmonės ir įmonėlės. Ten užsimegs betarpiškas ryšys tarp mokslininkų, studentų ir verslo žmonių. Tos įmonės ir bus naujovių pritaikymo poligonas. Stengsimės sudaryti sąlygas ir pumpurinėms įmonėms, jeigu jas norės kurti patys mokslininkai. Jau pradėtas vykdyti naujas projektas, kurį per Lietuvos verslo paramos agentūrą finansuoja Ūkio ministerija. Projekto vykdytojams skirta 10 mln. litų, iš jų 3 mln. tenka LAMMC Sodininkystės ir daržininkystės institutui, o 7 mln. skirti A. Stulginskio universitetui minėtai verslo zonai steigti.

Kaip ši verslo zona funkcionuos, paaiškinsiu UAB „Euromediena“ veiklos pavyzdžiu. Bendrovė siekia rasti našesnių būdų biomasei auginti ir gaminti, yra užsibrėžusi pagerinti savo bazę. Užmezgė ryšius su genetikais, įsirengs mokslinę laboratoriją. Sodina sparčiai augančias drebules, jas klonuos, įsirengs šiltnamių, o iš jų sodinukus perkels į plotą palei automagistralę „Via Baltica“, kur bus įrengtas medelynas. Tikriausiai bus ieškoma būdų, kaip dar greičiau auginti kad ir tas pačias drebules, o tam ir reikalingas didesnis genetikų indėlis. Tai puikus mokslo ir verslo bendradarbiavimo pavyzdys. Neabejoju, kad bus ieškoma ir kitų greitai augančių augalų, kuriamos naujos jų auginimo technologijos, kurios jau dabar tyrinėjamos LAMMC Žemdirbystės institute Akademijoje Kėdainių rajone. Tai pavyzdys, kai į slėnį ateina ne tik mokslininkai, studentai ir verslininkai, bet ir gamybininkai, kurie iš Verslo zonos paaugintas greitai augančias drebules veš į atitinkamus plotus, jas sodins, augins ir paruoš biokuro gamybai. Ištisa darbų grandinė, kuri parodo slėnio veiklos privalumus.

Norėčiau paminėti ir kitus sėkmingus pavyzdžius. UAB „Elinta VS“ verslo zonoje šalia A. Stulginskio universiteto mokomojo ūkio gyvulininkystės fermų statys bandomojo pavyzdžio kogeneracinę biodujų jėgainę. „Elinta VS“ labai inovatyvi bendrovė, naujas savo technologijas ji išbandys kogeneracinėje biodujų jėgainėje, vėliau geriausius sprendimus tiražuos, taip pat ir kitose šalyse. Išstudijavę čekų, vokiečių patirtį, „Elintos VS“ specialistai mato, kur ir ką galima padaryti geriau. Slėnis „Nemunas“ šiuo atveju pasitarnaus ir kaip bandymų poligonas.

Verslo zonoje išaugs naujausios kartos šiltnamių kompleksas. Ligi šiol Lietuvoje naudoti šiltnamiai visiškai nepasiteisina, neatsiperka juose išaugintos daržovės – pernelyg didelės šilumos sąnaudos, sudarančios arti 60 proc. šiltnamių produkcijos savikainos. Šiltnamių verslas Lietuvoje išgyvena didelius sunkumus, nes perkamos gamtinės dujos nuolat brango, kol kas nerandama būdų nuostolius kompensuoti. Bendrovė „Agro Neveronys“ 3 ha slėnio Verslo zonoje pamėgins imtis eksperimentinio šiltnamių verslo. Galimas dalykas, kurs kitokias šiltnamių konstrukcijas, su dvigubomis sienelėmis, kurių šiluminis laidumas daug mažesnis. Aišku, naudos vietinį biokurą, slėnyje šitai numato daryti ir kitos bendrovės.

Paminėsiu bendrovę „Agrodar“, kurią rekomenduoja Lietuvos šiltnamių asociacija. Bendrovė pareiškė norą kurtis Verslo zonoje. Taip pat UAB „Pirmagra“ su viena prancūzų bendrove numato Verslo zonoje pastatyti nedidelį daržovių perdirbimo cechą. Susiformuotų ištisas kompleksas: šilumos gamyba, šiltnamiuose auginamos daržovės ir jų perdirbimo cechas. Galėtų būti panaudotos Sodininkystės ir daržininkystės institute ir

Pagal slėnio „Nemunas“ programą rekonstruotas korpusas, kuriame įsikurs Gyvūnų sveikatingumo ir gyvūninių maisto žaliavų kokybės centras su laboratorijomis

A. Stulginskio universitete kuriamos naujos daržovių perdirbimo technologijos. Galimas dalykas, kad prancūzai padėtų išsikovoti vietų rinkoje, kurioje tą produkciją galima realizuoti.

Bendradarbiauti svarbu ir patiems verslininkams

ML. *LAMMC Sodininkystės ir daržininkystės institute daromi įdomūs eksperimentai, kaip įvairiems augalams auginti galima naudoti šviestukus (šviesos diodus), kurie daug našesni už tradicines kaitrines, natrio ar liuminescencines lempas.*

A. Kusta. Šiltnamių versle mokslui yra ką veikti, tiek pačius augalus auginant, tiek našiau naudojant šilumą. Šilumos gavimo ir naudojimo reikalus slėnyje žada tobulinti Lietuvos biomasės energetikos asociacija „Litbioma“. Su asociacija sutarties dar nepasirašėme, bet šitai neužtruks, nes verslo zonoje įkurtiems objektams taip pat reikės šilumos – kogeneracinei biodujų jėgainei, šiltnamiams ir t. t. „Litbioma“ šilumos gamybos technologijas tobulins taikydama įvairius katilus ir degindama įvairių rūšių biokurą. Tai bus ir demonstracinė vieta, kur galima parodyti naujoves, išbandyti naujas technologijas deginant skiedras, šiaudų granules ar kitokį kurą.

ML. *Spaudoje rašyta, kad viena užsienio kompanija žada skirti 130 mln. litų ir Kauno LEZ teritorijoje statyti įmonę, kuri gamins šiaudų granules. Bus slėnio konkurentė.*

A. Kusta. Puiku, kad yra norinčiųjų investuoti, statyti, nes slėnis visko neaprėps. Reikia ir saiko, nes iš dirvožemio paėmus viską, kuo paimtąją dalį kompensuosime? Visus šiaudus sudeginus per keletą metų galime prarasti dirvožemio derlingumą. Mūsų dirvožemininkai šią problemą jau pajuto, bet tam reikia ir mokslininkų žodžio: kiek tų šiaudų galima išauginti ir kur jau pavojinga dirvožemiui riba. Todėl manau, kad šilumą gaminantys ir laukuose šiltnamių produkciją auginantys verslininkai taip pat turėtų bendradarbiauti, tartis. Slėnio verslo zona kaip tik ir galėtų būti ta bendradarbiavimo vieta, iš kurios naudingą patirtį galima skleisti ir į kitas vietas. Neabejoju, kad kai kurios idėjos bus patentuojamos ir kitais būdais apsaugomos. Jeigu apsimokės, tai bus ir kam diegti.

ML. *Mūsų tautiečiams išmonės ir gerų idėjų nestinga, tik blogiausia, kad tie, kurie turi idėjų, paprastai neturi finansų. Būna ir priešingai. Ar čia slėnis gali kuo nors prisidėti prie tokios takoskyros sumažinimo?*

A. Kusta. Gyvenimas yra gyvenimas, bet tos įmonės, kurios ateina ar nori ateiti į slėnio verslo zoną, yra stiprios finansiškai, be to gaus paramą ir iš Verslo rėmimo programos. Mano išvardytos įmonės ateis į tik pradedamą kurti verslo zoną, kurioje bus padarytos plyno lauko investicijos, nutiesti magistraliniai tinklai – vandentiekio, kanalizacijos, elektros, dujų. Tam skirta per 3 mln. litų europinių pinigų. Prie šių tinklų galės jungtis verslo zonoje besikuriančios įmonės. Taip pat yra verslo paramos programos, kai pusę lėšų valstybė per europinius fondus grąžina naujų įmonių statytojams. Inovatyvioms ir su mokslu susijusioms įmonėms gali būti skirta ir daugiau negu pusė grąžintinų lėšų. Tuo rūpinasi Ūkio ministerija. Taigi slėnyje „Nemunas“ galimybių yra, reikia tik jomis naudotis.

Kalbėjosi Gediminas Zemlickas

Nauji faktai lietuvių kultūros istorijoje

Atkelta iš **1 p.**

Profesorius L. Gudaitis pastebi, kad poetas kratėsi tautos šauklio vardo, sakė, jog jo poezijoje vyrauja gamtos ir meilės motyvai (p. 31). Knygoje gvildenamos įvairios žurnalo „Trečias frontas“ uždarymo versijos.

Antrajame skyriuje „Šviesa, kuri vertė ieškoti“ autorius dalijasi prisiminimais apie studijas Vilniaus universitete, čia mokslo žinias skleidusius Jurgį Lebedį, Vandą Zaborskaitę. Atskira publikacija skirta profesoriui Vytautui Kubiliui, dešimtmetį (1991–2001) VDU ėjusiam Lietuvių literatūros katedros vedėjo pareigas. Anot autoriaus, šie žmonės buvo ne tik profesinės išminties, bet ir moralės ugdytojai (p. 2).

Trečiasis leidinio skyrius skiriamas tremtinių ir partizanų poezijai. 1989 m. profesorius L. Gudaitis parengė Intos tremtinių poezijos rinkinį „Benamiai“, kuris jau tapo bibliografine retenybe. Sudarant poezijos rinkinį „Benamiai“, naudotasi trejomis rankraštinėmis Intos kalinių ir tremtinių antologijomis: „Veidu į Tėvynę“, „Benamiai“, „Saulėtekio link“. Minėtuose rankraščiuose dauguma eilėraščių pasirašyti slapyvardžiais, bet daugumos autoriai jau žinomi. Recenzuojamoje knygoje detaliai atskleidžiamos antologijos „Benamiai“ atsiradimo aplinkybės. Šios antologijos sumanytojas – poetas Vaclovas Gudaitis-Rasas. Medžiagą rankraščiui rinko Skaudvilės gimnazistas Jonas Žičkus-Širšė, kuris pirma laiko buvo išleistas iš Intos kalėjimo. Jis užmezgė ryšius su lagerių poetais ir gautus eilėraščius persiųsdavo Vaclovui Gudaičiui-Rasui. 1955 m. sausio pabaigoje „Benamiai“ buvo baigti; tarp tremtinių paplito šios antologijos nuorašai. 1991 m. profesorius L. Gudaitis paskelbė Vakarų Lietuvos partizanų eilėraščių ir dainų rinktinę „Kovos keliu žengiant“, taip pat dokumentus, atspindinčius tragiškus 1940 m. įvykius. Istoriniai dokumentai, tremtinių ir partizanų eilėraščių rinkiniai turėjo išskirtinę reikšmę tautinio išsivadavimo kovai ir nepriklausomybės stiprinimui (p. 295).

1994–2006 m. profesorius L. Gudaitis ėjo VDU leidinio „Darbai ir dienos“ mokslinio redaktoriaus pareigas. Apie Lietuvos mokslo darbų istorijoje unikalų 30 tomų rinkinį autorius pasakoja skyriuje, pavadintame „Sunkiausioje galeroje“. Tarpukario Lietuvoje šis leidinys praplėtė ir pagilino literatūros, teatro istorijos, etnologijos, tautosakos tyrinėjimus. Atkurtasis žurnalas buvo skirtas šiuolaikiškai keliamoms humanitarinėms problemoms gvildenti (p. 174). Rašydamas apie šį leidinį, autorius pateikia sisteminį visų 30 tomų sąvadą, aptaria mokslinio žurnalo leidimo aplinkybes. Įdomu pažymėti tai, jog medžiaga šiam tęstiniam moksliniam žurnalui buvo kaupiama neatsižvelgiant į mokslinius laipsnius ir akademinius nuopelnus, straipsniams buvo ieškoma neskelbtų iliustracijų. „Darbai ir dienos“ buvo ne vien VDU, bet ir visos Lietuvos aukštųjų mokyklų, humanitarinių mokslinio tyrimo institutų leidinys (p. 178–179). Taip pat šiame skyriuje L. Gudaitis dalijasi mintimis apie redakcinės veiklos ribotumą ir laikinumą.

Penktasis skyrius „Tarp knygų: aistros, klastos, žūtys“ praplečia tarpukario laikotarpio literatūrinę panoramą, papildo 1918–1940 m. laikotarpio knygotyros žinias. Pirmajame šio skyriaus poskyryje „Knygos garsai: Tado Lomsargio menas“ rašoma apie pirmąjį lietuvių meninės knygrišystės profesionalą Tadą Lomsargį. Studija apie T. Lomsargį užpildo žinių spragas, atsiradusias straipsniuose periodinėje spaudoje ir apybraižoje „Plunksna ir ugnimi“ (1974). Autorius rėmėsi Lietuvos archyvuose rastais autentiškais šaltiniais, taip pat archyvine medžiaga, parsivežta iš Čekoslovakijos, kur T. Lomsargis mokėsi. Antrajame poskyryje „Iš tarpukario Kauno liekanų“ apžvelgiamos Kaune gyvavusio „Šviesos“ knygyno įsikūrimo aplinkybės ir leidybos veikla. Likimas lėmė, jog 1988 m. vasarą literatūrologui L. Gudaičiui teko bendrauti su Juozu Gineika, 1934–1939 m. ėjusiu „Šviesos“ knygyno vedėjo pareigas. Knygynas per šį laikotarpį išleido daugiau kaip 100 knygų (p. 233). „Šviesos“ knygynas daugiausia leido užsienio autorių knygas. J. Gineika buvo įsitikinęs, kad niekada neįstengs žinomų rašytojų pritraukti tokiais honorarais, kokius siūlė kitos 3-ajame dešimtmetyje veikusios leidyklos. Įdomu pažymėti ir tai, jog J. Gineika išleido 8 vienatomius lietuviškų detektyvų pradininko J. Piliponio romanus. Pastarasis vieną iš savo romanų („XX amžiaus gladiatoriai“) paprašė išleisti savo bičiulio Povilo Turčilos vardu, kuris niekuo nebuvo susijęs su knygomis ar literatūra. Šiame skyriuje randame ir dar keletą įdomių slapyvardžių išaiškinimo faktų, atskirų J. Piliponio knygų leidimo peripetijų. Profesorius L. Gudaitis nemažai laiko paskyrė siekdamas išsiaiškinti „Šviesos“ knygyno – leidyklos veikimo aplinkybes. Ši knygų prekybos įstaiga leidžiant tarpukario knygas suvaidino reikšmingą vaidmenį. „Šviesoje“ pasirodė pradedančių dramaturgų veikaliukų: Juozo Petrulio pjesė „Prieš srovę“ (1936); trys latvių rašytojo Hugo Krūminio komedijos (1936–1938), kurias sulietuvino J. Kazlauskas, Petro Gruodžio (Pavasarėlio) kūrinėliai. Didžioji „Šviesos“ leidinių dalis – verstiniai rusų (L. Tolstojaus epopėja „Karas ir taika“, Kaunas, 1938, t. 1–6), lenkų (K. Tetmajerio, M. Rodziewiczównos romanai), čekų, vokiečių autorių kūriniai. „Šviesos“ leidiniai pakliūdavo ir į cenzūros akiratį. Dėl amoralaus turinio cenzūra uždraudė romaną „Tarp gyvybės ir mirties“ (Kaunas, 1939, sąs. 1–18, autorius nenurodytas). Įdomių atradimų yra skyriuje, pavadintame „J. Kačiulaičio paslaptis“. Tokia pavarde pasirašinėjo marijonų gimnazijos Marijampolėje moksleivis Stasys Tamulaitis. Jo poema „Meilė trims kavalieriams“ (1929) dėl savo pornografinio turinio buvo konfiskuota. Cenzūros valdininkus taip pat „žeidė pašaipos, žeminančios karininko ir mokytojų prestižą“ (p. 250). Antrojoje J. Kačiulaičio (Stasio Tamulaičio) knygelėje „Miesto ponia“ (1930) atsiskleidžia autoriaus beletristiniai gabumai, knygelėje mažiau bulvariškumo, vaizduojamas Kauno miesčionių gyvenimas. Knygelė „Miesto ponia“ (1930) buvo paskutinis S. Tamulaičio kūrinys, kurį jis pasirašė J. Kačiulaičio vardu. Šiame skyriuje išsamiai analizuojama ir Kaune veikusio knygyno „Antikvaras“ veikla. Šis knygų prekybos taškas leido bulvarinius skaitalus, kurie dėl savo amoralaus turinio cenzūros taip pat buvo konfiskuojami. Tai jau mūsų minėtos Stasio Tamulaičio knygelės ir gydytojo Juozo Kovarskio brošiūros. Nuo 1937 m. sausio pabaigos iki 1938 m. kovo pradžios „Antikvaro“ vedėjo pareigas ėjo vertėjas Stasys Ptašnikovas. Jis parengė ir „Antikvaro“ knygų katalogą, kuris „naudingas norintiems susipažinti su tarpukarinės lietuvių kultūros palikimu“ (p. 244).

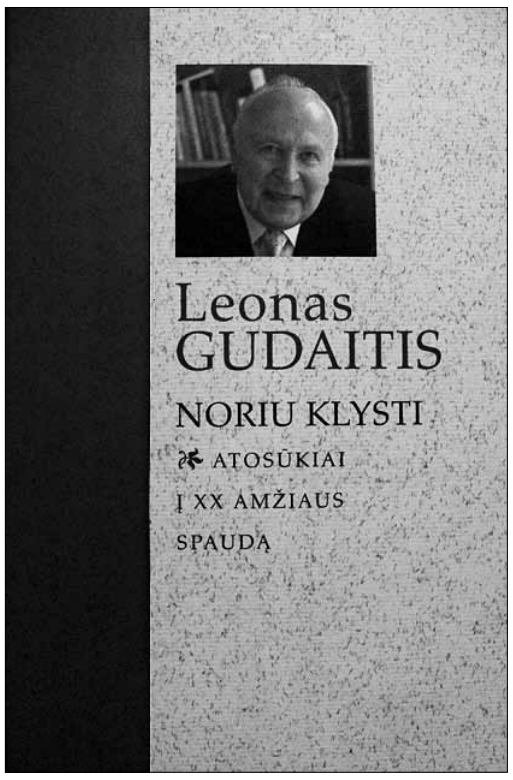

Naujausia Leono Gudaičio knyga

Poskyryje „Uždusinti žodžiai“ nagrinėjamas cenzūros mechanizmas pokario Lietuvoje. Spaudos stebėjimo ir kontrolės funkcijas šiuo laikotarpiu vykdė aukščiausios sąjunginės ir vietinės institucijos, kurioms pakluso kūrybinės sąjungos, leidyklos, spaustuvės. Svarbiausioji šiuo laikotarpiu cenzūrą vykdžiusi institucija buvo Glavlitas – Vyriausioji literatūros ir leidyklų reikalų valdyba; Oblitas – Kaune, 1950–1953 metais ir Gorlitas – ten pat, kitos įstaigos. Glavlitas kontroliavo spaudą, radiją, teatrą, kiną, muziejų ir parodų ekspozicijas, stebėjo bibliotekų darbą. Cenzūrą vykdę asmenys neturėjo specialaus išsilavinimo, todėl cenzūra dažnai buvo šališka. Apie leidinius, kurie cenzūros buvo uždrausti, galima sužinoti remiantis dviem „pasenusių knygų“ sąrašais, kuriuos parengė tuometiniai Lietuvos TSR Knygų rūmai. Sąrašai pasirodė 1950 ir 1953 metais. Analizuojant sąrašus matyti, kad labiausiai buvo persekiojami Katalikų bažnyčios leidiniai, Šventojo Rašto tomai, liturgika, šventųjų gyvenimus atspindintys leidiniai, misionierių įspūdžiai, dauguma teologinių veikalų. Į „pasenusių leidinių“ sąrašus pateko ir du lietuvių literatūros klasikai – Maironis, Vaižgantas, apie pora šimtų vidurinės kartos poetų, prozininkų, kritikų, publicistų. Cenzūros „dėka“ iš didelių tiražų bibliotekose liko tik pavieniai egzemplioriai ir tie patys – tik specialiuose fonduose. Recenzuojamos knygos autorius gilinasi į grožinės, mokslinės literatūros, kraštotyros leidinių niokojimo peripetijas, ieško išorinių priežasčių ir motyvų, kodėl cenzūrinė prievarta galėjo būti primetama vienam ar kitam leidiniui; aptariamas 21 knygos uždraudimo atvejis (19 iš jų yra asmeninėje profesoriaus L. Gudaičio bibliotekoje). Galima būtų paminėti tokias pokarinėje Lietuvoje cenzūros draustas knygas, kaip K. Borutos „Baltaragio malūnas“ (1945), K. Binkio „Jonas pas čigonus: apysaka švaros priešininkams“ (1947), V. Mykolaičio-Putino „Altorių šešėly“ (1946), A. S. Pilypaičio „Kauno rotušė“ (1961), istorinio etnografinio pobūdžio straipsnių ir pasakojimų rinkinys „Čia užaugau“ (1961) ir kt.

Skaitytoją sudomins 6-asis knygos skyrius „Šeši pašnekesiai“. Tai pokalbiai su bendraklase bibliotekininke Laima Čaikauskaite-Judelevičiene, „Vagos“ leidyklos redaktoriumi Vytautu Rakausku, rašytoju Liudviku Gadeikiu, žurnaliste Jūrate Plavičiene, poetu ir žurnalistu Vidmantu Kiaušu-Elmiškiu, VDU Viešosios komunikacijos magistru Jonu Petroniu. Per šiuos pokalbius atsispindi svarbiausi profesoriaus L. Gudaičio gyvenimo tarpsniai: mokykliniai metai, mokslinės ir kūrybinės veiklos momentai.

Knyga „Noriu klysti“ gausiai iliustruota nuotraukomis. Leidinyje rasime nuotraukų iš fotografijų rinkinių tokių įstaigų, kaip Maironio literatūros muziejus, Lietuvos centrinis valstybės archyvas, Kauno apskrities archyvas, Centrinis valstybės literatūros ir meno archyvas Maskvoje. Leidinio tekstus taip pat papildo nuotraukos, esančios Vilniaus universiteto bibliotekos bei Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos rankraščių skyriuose. Leidinyje išvysime keletą žinomo fotomenininko Romualdo Rakausko fotografijų.

Knygą apipavidalino dailininkas Romas Orantas. Leidinio pabaigoje yra tekstų šaltinių sąrašas ir asmenvardžių rodyklė.

Knyga „Noriu klysti: atosūkiai į XX amžiaus spaudą“ patikslina ir papildo lietuvių literatūros istoriją nežinomais faktais, vardais neskelbtais dokumentais. Ši knyga naudinga ne tik literatūros istorikams, bet ir visiems, kurių interesai ir mokslinė veikla siejasi su žiniomis apie spaudą, knygą. Knygotyrininkai leidinyje ras naujos faktografinės medžiagos, susijusios su knygos veikėjais – knygynų savininkais, spaustuvininkais, knygrišiais. Leidinys taip pat praplečia ir papildo žinias apie sovietinės cenzūros veiklą Lietuvoje. Ši knyga patraukia tuo, kad joje išvengta sauso akademinio dėstymo; mokslinio pobūdžio tekstai persipina su paties autoriaus biografija. Profesorius L. Gudaitis rašo įtaigiai, skaitytojui nepalikdamas šansų suabejoti jo teiginiais. Visa tai daro leidinį patrauklų ir intriguojantį.

Prenumeruokite „Mokslo Lietuvą“, kad svarbiausios mokslo visuomenės naujienos pirmiausia pasiektų Jus. Tai operatyvesnė informacija nei laukti internetinio „Mokslo Lietuvos“ varianto, kuris pasirodo vėliau.

MŪSŲ VALSTYBĖ

KOVO 11-OJI:
nepriklausomybės ir žmogaus teisių atkūrimas

Auksutė RAMANAUSKAITĖ-SKOKAUSKIENĖ
LR Seimo Žmogaus teisių komiteto narė

Skaičiuojame 23-uosius atkurtos nepriklausomos Lietuvos metus. Demokratinė laisva valstybė yra neatsiejama nuo pagarbos žmogui – pagarbos žmogaus pagrindinėms teisėms ir laisvėms.

Žvelgdami į Lietuvos istoriją, matome, jog žmogaus teisių idėja mūsų tautoje turi senas tradicijas. Jau 1922 m. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje buvo suformuluoti tam tikri žmogaus teisių principai. Antrajame šios Konstitucijos skirsnyje „Lietuvos piliečiai ir jų teisės“ įtvirtintos lyčių lygybės prieš įstatymą nuostatos, tikėjimo ir sąžinės laisvės, turto neliečiamybės principai, draudžiama diskriminacija kilmės, religijos, tautybės pagrindu.

Tarpukario karta, antrosios sovietinės okupacijos metais pasirinkusi partizaninės kovos kelią, gynė ne tik Lietuvos laisvę, bet ir etines, moralines vertybes, sudarančias žmogaus teisių pagrindą. Tai atsispindėjo partizanų leidžiamuose dokumentuose, pogrindinėje spaudoje, rašytuose atsiminimuose.

1949 m. vasario mėn. Minaičių kaime, Radviliškio rajone partizanų steigiamajame suvažiavime įkurto Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio (LLKS) Taryba vasario 16 d. pasirašė konstitucinio lygmens dokumentą – Deklaraciją, kuri kartu su kitais suvažiavimo metu priimtais dokumentais sudarė teisinį ir politinį mūsų tautos laisvės kovos pagrindą. Minėtoje Deklaracijoje didelis dėmesys skirtas žmogaus teisėms. Šiame dokumente skelbiama, kad valstybinė Lietuvos santvarka – demokratinė respublika, suvereni valdžia priklauso tautai. Deklaracijoje įtvirtinta nuostata, kad iki to laiko, kai bus galimybė demokratiniais rinkimais išrinkti Seimą ir paskelbti žmogaus laisvės bei demokratijos principus atitinkančią valstybės konstituciją, Lietuvos valstybės atkūrimas vykdomas pagal Deklaracijoje paskelbtus nuostatus ir jau minėtos 1922 m. Lietuvos Konstitucijos dvasią. Dokumente pabrėžiama, kad valstybė turi garantuoti lygias teises visiems Lietuvos piliečiams, kurie nepažeidė lietuvių tautos interesų. Paskutinis Deklaracijos punktas skelbia: „LLKS Taryba, prisidėdama prie kitų tautų pastangų sukurti pasaulyje teisingumu ir laisve pagrįstą pastovią taiką, besiremiančią pilnutiniu įgyvendinimu tikrosios demokratijos principų, išplaukiančių iš krikščioniškosios moralės supratimo ir paskelbtų Atlanto Chartijoje, Keturiose Laisvėse, 12-je Prezidento Trumeno Punktų, Žmogaus teisių Deklaracijoje ir kitose teisingumo ir laisvės Deklaracijose, prašo visą demokratinį pasaulį pagalbos savo tikslams įgyvendinti.“

Lietuvos partizanai tuo metu jau suprato, kad patys tikriausiai nesulauks laisvos Lietuvos, tačiau tvirtai tikėjo, jog tokia diena Lietuvoje išauš ir šiame dokumente apibrėžė, kokiais principais reikėtų vadovautis kuriant Lietuvos valstybę.

Totalitarinio režimo sąlygomis Deklaracija ne tik nepasiekė Vakarų, bet negalėjo būti viešai paskelbta ir Lietuvoje.

Praėjus daugiau kaip metams po partizanų vadų suvažiavimo, 1950 m. lapkričio 4 d. anapus „geležinės uždangos“, Romoje buvo pasirašytas vienas pagrindinių tarptautinių žmogaus pilietines ir politines teises ginančių dokumentų – Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, 1953 m. įsigaliojusi ją pasirašiusiose šalyse.

Okupuotoje Lietuvoje žmogaus teisės visiškai neegzistavo. Jos buvo grubiai pamintos, realiai sunaikinta laisvo piliečio samprata. Totalitarinio režimo agresija vykdyta prieš ištisas niekuo nenusikaltusias šeimas – masiniai trėmimai į atokiausias atšiauraus klimato Sovietų Sąjungos vietoves atskyrė žmones nuo jų artimųjų, pasmerkė badui, nepritekliams. Politiniai kaliniai buvo verčiami nežmoniškomis sąlygomis dirbti lageriuose, suimti laisvės kovotojai po itin sadistiškų kankinimų žudomi, jų palaikai išniekinami ir paslepiami, iš artimųjų atimant galimybę net juos palaidoti. Pokario siaubą išgyvenusiems partizanams, politiniams kaliniams, tremtiniams, jų artimiesiems apribotos galimybės mokytis, dirbti, prieš juos naudota psichologinė prievarta.

LR Seimo narė Auksutė Ramanauskaitė-Skokauskienė

Partizaninė ginkluota kova buvo nuslopinta pačiomis brutaliausiomis priemonėmis, bet laisvės siekis, nesusitaikymas su žmogaus orumo žeminimu išliko.

Tautos laisvės ir žmogaus teisių gynimas tapo Lietuvos Katalikų Bažnyčios pogrindinės veiklos pagrindu. Prieš 40 metų kovo 19 d. pradėta leisti „Lietuvos Katalikų Bažnyčios kronika“ – ilgiausiai ėjęs ir plačiausiai paplitęs pogrindžio leidinys Lietuvoje, pateikęs tiesą apie žmogaus teisių pažeidimus ir vykdomą agresiją okupuotoje Lietuvoje. Leidinio numeriai slapta nelegaliai patekdavo ir į Vakarų pasaulį. 1974 m. Čikagoje Lietuvos Katalikų Religinės Šalpos Rėmėjų organizacija surinko 1–7 kronikos numerius ir išleido juos viena knyga (vėliau JAV buvo išleisti dar 9 Kronikos tomai), anot leidėjų – tikintis, kad leidinys tarp mūsų tautiečių „atnaujins pasiryžimą kelti balsą ir nenutilti – iki Lietuvoje žmogaus teisės bus atstatytos“.

Tais pačiais metais, ruošiantis 1975 m. Helsinkio bendradarbiavimo ir saugumo konferencijai, lietuvių organizacijos anapus „Geležinės uždangos“ susibūrė į Lietuvos laisvinimo darbo konferenciją. Joje buvo sudaryta veiklos programa, kurioje numatyti tikslūs darbai, keliant Lietuvos laisvės bylą Vakarų valstybėse. Mūsų tautiečiai užsienyje prisiėmė pareigą palaikyti ir plačiau paskleisti lietuvių laisvės siekius.

1975 m. rugpjūčio 1 d. Helsinkyje 33 Europos valstybės ir JAV bei Kanada pasirašė Europos saugumo ir bendradarbiavimo pasitarimo Baigiamąjį Aktą. Sovietų Sąjunga, kaip ir kitos pasirašiusios valstybės, įsipareigojo gerbti žmogaus teises ir minties, sąžinės, religijos, įsitikinimų laisvę. Šis dokumentas buvo reikšmingas tiek lietuviams, gyvenantiems okupanto pavergtoje tėvynėje, tiek mūsų tautiečiams Vakaruose. Lietuvoje susikūrė slapta Lietuvos disidentų organizacija – „Helsinkio susitarimų vykdymui remti Lietuvos visuomeninė grupė“ (sutrumpintai – Lietuvos Helsinkio grupė), kuri tyrė Helsinkio nutarimų pažeidimus ir platino šią informaciją. Grupė 1976–1981 m. faktiškai atstovavo žmogaus teisių judėjimui Lietuvoje. Vakarų pasaulyje gyvenantys tautiečiai gaudami iš Lietuvos informaciją apie žmogaus teisių pažeidimus, turėjo teisinį pagrindą kreiptis į gyvenamos šalies valdžią arba žiniasklaidą ir kelti viešumon faktus apie Sovietų Sąjungos vykdomus Helsinkio susitarimo pažeidimus.

Nuosekli visos mūsų tautos kova už laisvę sudarė sąlygas atsirasti Lietuvos Sąjūdžiui ir atkurti Lietuvos Nepriklausomybę 1990 m. kovo 11 d.

1990 m. kovo 11-osios Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo akte yra pabrėžta, kad Lietuvos valstybė yra ištikima „visuotinai pripažintiems tarptautinės teisės principams, pripažįsta sienų neliečiamumą kaip jis suformuluotas 1975 metų Europos saugumo ir bendradarbiavimo pasitarimo Helsinkyje Baigiamajame akte, garantuoja žmogaus, piliečio ir tautinių bendrijų teises“. Šiame akte atsispindi esminis požiūrio į valstybę, jos piliečius lūžis. Totalitarinėje santvarkoje prioritetas suteiktas valstybei. Demokratinis pasaulis, į kurį įsiliejome 1990-aisiais, remiasi nuostata, kad laisvas žmogus teisingoje visuomenėje – stiprios valstybės pagrindas.

Iškovota laisvė reiškė naujų darbų pradžią: 1992 m. referendumu buvo priimta tarptautinius žmogaus teisių standartus atitinkanti Lietuvos Konstitucija, per nepriklausomybės laikotarpį ratifikuoti pagrindiniai Jungtinių Tautų Organizacijos ir Europos Tarybos su žmogaus teisėmis susiję dokumentai, sukurta žmogaus teises ginanti institucinė sistema, savo veiklą šioje srityje vykdo nevyriausybinės organizacijos.

Svarbu ir tai, jog į valstybės suvokimą ir viešąją erdvę kelią skinasi tiesa apie mūsų tautos istoriją, apie žmones, kurie tapo okupanto agresijos aukomis. 1999 sausio 12 d. LR Seimas priėmė įstatymą, kuriuo 1949 m. vasario 16 d. Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos priimtą Deklaraciją pripažino Lietuvos valstybės teisės aktu. 2010 m. gruodžio 2 d. LR Seimas suteikė signatarų statusą Lietuvos partizanų vadams, pasirašiusiems 1949 m. vasario 16-osios Deklaraciją. Komentuodama šį įstatymą, Krašto apsaugos ministrė, Kovo 11-osios Akto signatarė Rasa Juknevičienė yra sakiusi, jog jai garbė, kad tame pačiame įstatyme įrašyta ir jos, ir partizanų vadų pavardės. Ministrės nuomone, 1949 metų vasario 16-osios LLKS Tarybos Deklaracija būtų paminėta ir 1990 metų kovo 11 dienos Nepriklausomybės atkūrimo akte, jei tik tuo metu būtų žinota apie tokios deklaracijos egzistavimą.

Kovo 11-ąją išsipildė mūsų tautos siekis – Lietuva iškovojo laisvę, nepriklausomybę, galimybes pati kurti savo valstybės gyvenimą, pagrįstą pagarba pagrindinėms žmogaus teisėms ir laisvėms. Tik šiandien, būdami laisvi, ar visada prisiimame atsakomybę už savo darbus, veiksmus, žodžius? Ar nepiktnaudžiaujame žmogaus teisėmis, pamiršdami savo pilietines ir bendražmogiškas pareigas? Atsakykime sau sąžiningai ir kurkime Lietuvą, kurioje žmonių tarpusavio santykiai remtųsi atsakomybės ir pagarbos vienas kitam principais.

Gedimino Zemlicko nuotrauka

Nepriklausomybės paminklo Laisvės angelas simbolizuoja lietuvių tautos kovas ir kelią į laisvę

SPAUDOS, RADIJO IR TELEVIZIJOS RĖMIMO FONDAS

2011 m. „Mokslo Lietuvos“ projektą „Mokslui, visuomenei ir kultūrai“ remia Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas.

DONELAIČIO „METAI“ skaitomi ir baltarusiškai

Kristijono Donelaičio 300 metų gimimo sukakčiai

Baltarusių poetas Aleksejus Zarickis

Vytautas ŽEIMANTAS
Baltarusijos rašytojų sąjungos narys

Kai pradėjau išsamiau domėtis lietuvių ir baltarusių literatūriniais ryšiais, iš karto atkreipiau dėmesį į mūsų klasiko poeto Kristijono Donelaičio eilių vertimus į baltarusių kalbą. Čia ypač pasižymėjo baltarusių poetas Aleksejus Zarickis.

Aleksejus Zarickis (1911–1987) gimė Chotimsko miestelyje Mogiliovo srityje. Nuo jaunystės pradėjo domėtis poezija ir kitomis kalbomis. Pirmieji jo eilėraščiai baltarusių kalba spaudoje pasirodė 1927 m., pirmoji knyga – 1932 m. 1936 m. jis baigė Maskvos užsienio kalbų institutą. Po karo A. Zarickis išleido net penkiolika poezijos rinkinių, prisiminimus. Nežiūrint tokio aktyvaus kūrybinio polėkio, jis daug vertė ir iš kitų kalbų: lenkų, ukrainiečių, rusų, serbų, vokiečių ir mūsų dideliam džiaugsmui – iš lietuvių kalbos.

„Lietuvių literatūroje mane labiausiai sudomino Kristijonas Donelaitis, ypač jo poema „Metai“. Lietuvių valstiečių gyvenimas, jų buitis man pasirodė labai artima, panaši į mūsų baltarusišką kaimą“, – rašė A. Zarickis.

Jo į baltarusių kalbą išversta K. Donelaičio knyga „Keturi metų laikai“ pasirodė Minske 1961 metais. Beje, tik po šešiolikos metų (1977) buvo paskelbtas garsus UNESCO sudarytas „Geriausių Europos literatūrinių kūrinių sąrašas“, kuriame buvo ir K. Donelaičio „Metai“.

K. Donelaičio kūryba domėjosi ir domisi įvairių kraštų vertėjai. Vokiečių poetas J. V. Gėtė sulygino jo poemą su antikos literatūros šedevrais. A. Mickevičius aukštai įvertino „Metų“ vaizdingumą. Poema labai domėjosi lenkų poetas ir istorikas J. Kraševskis, slavistas ir sanskritologas V. Majevskis, čekų poetas ir filologas F. Čelakovskis.

Į vokiečių kalbą „Metus“ vertė L. G. Rėza (1818), į rusų – D. Brodskis (1946, pakartotiniai leidimai – 1951, 1955, 1960, 1964), į čekų – G. Echova (1960), į latvių – P. Kalva (1963), į anglų – N. Pastenis (1967), į gruzinų – G. Abašidzė ir R. Margiani (1967), į vengrų – D. Tandoris (1970). Visų čia neišvardysi. Be to, „Metai“ yra išversti į švedų, lenkų, ukrainiečių, armėnų ir esperanto kalbas.

„Metų“ fragmentai jau XIX a. buvo įtraukiami į mokyklines chrestomatijas ne tik lietuvių, bet ir latvių, lenkų kalbomis. Daug vertėjų K. Donelaičio poemą vertė ne ištisai, o atskiromis dalimis. A. Zarickis ėmėsi šio darbo rimtai, – išvertė visą poemą.

„Baltarusių kalba Donelaičio „Metai“ iš karto pasirodo nesutrumpintu vertimu. Jį parengė žinomas vertėjas ir poetas A. Zarickis, prieš tai vertęs į baltarusių kalbą Gėtės ir Heinės poeziją. Baltarusiškas „Metų“ vertimas susilaukė teigiamo įvertinimo baltarusių literatūrinėje spaudoje“, – 1963 m. rašė akademikas Kostas Korsakas.

A. Zarickio „Metų“ vertimas susilaukė ir naujų laidų. K. Donelaičio kūryba buvo įdėta į A. Zarickio rinktinių vertimų knygą „Į pasaulį su daina“, kuri pasirodė Minske 1978 m. Trečią kartą „Metai“ baltarusių kalba buvo išleisti Minske 1983 m. Džiugu, kad mūsų artimiausi kaimynai nepamiršta garsaus lietuvių dainiaus, domisi jo kūryba.

„Mokslo Lietuvos“ skaitytojams siūlau perskaityti ištrauką iš K.Donelaičio „Metų“ baltarusiškai. Carinės Rusijos okupacijos laikais oficiali valdininkija teigdavo, kad baltarusių tautos nėra, kad tai tie patys rusai tik kalbantys tarmiškai. Paskaičius šį A. Zarickio vertimą, galima padaryti išvadą, kiek šiame teiginyje yra teisybės. Baltarusių kalba – tai savarankiška slavų kalba, be abejo, turinti bendrumų ne tik su kaimynystėje gyvenančiais slavais – lenkais, rusais, ukrainiečiais, slovakais, – bet ir su baltais – lietuviais ir latviais.

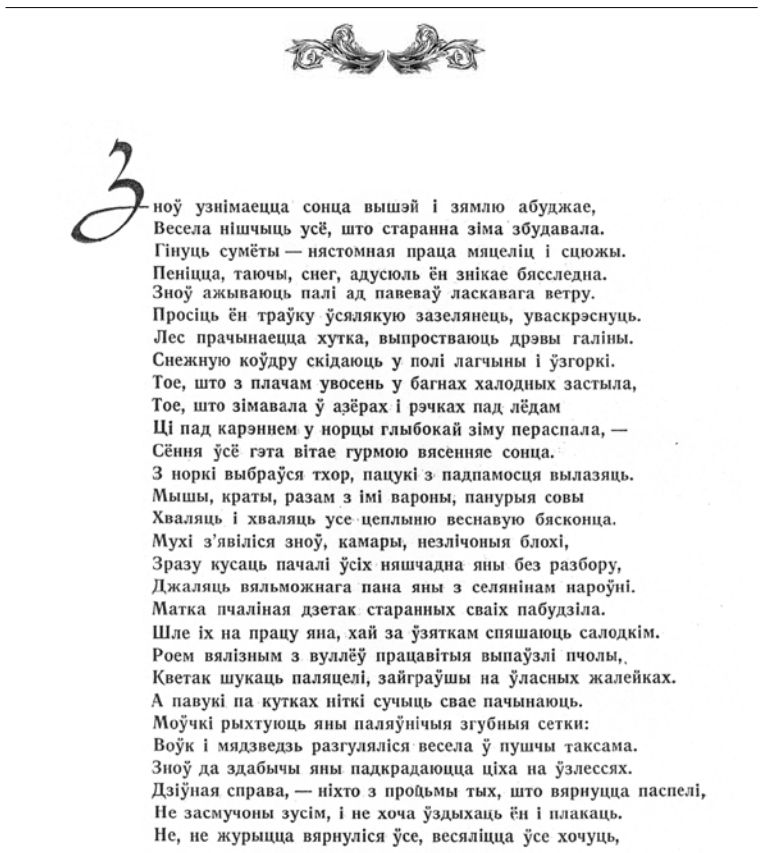

Зноў узнімаецца сонца вышэй і зямлю абуджае,
Весела нішчыць усё, што старанна зіма збудавала.
Гінуць сумёты — нястомная праца мяцеліц і сцюжы.
Пеніцца, таючы, снег, адусюль ён знікае бясследна.
Зноў ажываюць палі ад павеваў ласкавага ветру.
Просіць ён траўку ўсялякую зазелянець, уваскрэснуць.
Лес прачынаецца хутка, выпростваюць дрэвы галіны.
Снежную коўдру скідаюць у полі лагчыны і ўзгоркі.
Тое, што з плачам увосень у багнах халодных застыла,
Тое, што зімавала ў азёрах і рэчках пад лёдам
Ці пад карэннем у норцы глыбокай зіму пераспала, —
Сёння ўсё гэта вітае гурмою вясенняе сонца.
З норкі выбраўся тхор, пацукі з падпамосця вылазяць.
Мышы, краты, разам з імі вароны, панурыя совы
Хваляць і хваляць усе цеплыню веснавую бясконца.
Мухі з'явіліся зноў, камары, незлічоныя блохі,
Зразу кусаць пачалі ўсіх няшчадна яны без разбору,
Джаляць вяльможнага пана яны з селянінам нароўні.
Матка пчаліная дзетак старанных сваіх пабудзіла.
Шле іх на працу яна, хай за ўзяткам спяшаюць салодкім.
Роем вялізным з вуллёў працавітыя выпаўзлі пчолы,
Кветак шукаць паляцелі, зайграўшы на ўласных жалейках.
А павукі па кутках ніткі сучыць свае пачынаюць.
Моўчкі рыхтуюць яны паляўнічыя згубныя сеткі:
Воўк і мядзведзь разгуляліся весела ў пушчы таксама.
Зноў да здабычы яны падкрадаюцца ціха на ўзлессях.
Дзіўная справа, — ніхто з прыдымы тых, што вярнуцца паспелі,
Не засмучоны зусім, і не хоча ўздыхаць ён і плакаць.
Не, не журыцца вярнуліся ўсе, весяліцца ўсе хочуць,

K. Donelaičio „Metų“ fragmentas. Į baltarusių kalbą vertė A. Zarickis

Išleista JUBILIEJINĖ veterinarinės medicinos magistrų laida

Vasario 29 d. aštuoniasdešimt keturiems Lietuvos sveikatos mokslų universiteto (LSMU) Veterinarijos fakulteto absolventams, baigusiems veterinarinės medicinos studijų programą ir apgynusiems baigiamuosius darbus, buvo įteikti veterinarijos gydytojo diplomai bei suteiktas magistro kvalifikacinis laipsnis. Šis jaunųjų veterinarų būrys – jau septyniasdešimtoji laida.

Diplomus gavo 58 merginos ir 26 vaikinai, absolventų baigiamųjų darbų įvertinimų vidurkis 8,7 balo. LSMU rektorius prof. R. Žaliūnas pasidžiaugė: „Jūs patys laimingiausi žmonės, įstojusieji į vieną konkurencingiausių specialybių. Prieš 90 metų buvo įsteigtas universitetas Kaune ir mes – medikai ir veterinarai – jau tuomet buvome kartu. Mus ir šiandien vienija sveikata. Asmeniškai tariu ačiū jūsų tėvams, artimiesiems, kurie investavo į jus ir jūsų studijas. Kviečiu nepamiršti savo *Alma mater*, kurios durys atviros norintiems ir gebantiems tobulėti. Jūs – ateities mokslininkai.“

LSMU – vienintelis Lietuvoje universitetas, rengiantis veterinarinės medicinos specialistus. Veterinarijos fakultete vykdomos veterinarinės medicinos, veterinarinės maisto saugos studijos.

Laima Zakaraitė

Lietuvos sveikatos mokslų universiteto Veterinarijos fakulteto absolventams įteikti veterinarijos gydytojo diplomai ir suteiktas magistro kvalifikacinis laipsnis

ASMENYBĖ IR ISTORIJA

STASYS ŠILINGAS – tarsi iš ilgos

Atkelta iš **1 p.**

išspausdino straipsnį „Tylos skraistė“. Išties simptomiškas pavadinimas, pagauta ir dviem žodžiais išreikšta esmė – tyla ilgus dešimtmečius gaubė Stasio Šilingo ir daugelio kitų iškilių mūsų tautiečių atminimą. Iš dalies ir dabar gaubia. Tyla ne visada gera byla. Galima kaltinti ilgus priklausomybės dešimtmečius, bet ir nepriklausomybė pati savaime dar neužtikrina tautos atminties tvarumo. Praeities dalykai turi būti aktualizuojami, susiejami su nūdiena – ar ne tam minimos įžymios datos, sukaktys, švenčiami jubiliejai? Jų prasmė gilesnė, negu vien tik ilgų metų sulaukusiojo prisiminimas ir pagerbimas. Tai ir savotiškas, gal ir nesąmoningas pasipriešinimas visa nunešančiai nesustabdomai laiko tėkmei, kurią pristabdyti ar net sugrąžinti pajėgi tik žmonių atmintis.

Dažnai didžiavyrių vardai pasimiršta ir kartais nieko nebesako daugeliui tautiečių. Tas pat pasakytina ir apie didžiąsias moteris. Tą peiktiną užmaršumą savikritiškai esame nusiteikę vadinti būdinga lietuviams savybe, nors vargu ar tai teisinga. Užmaršumas būdingas bene visoms tautoms. Gal tai psichikos reakcija, apsauganti nuo sunkių praeities prisiminimų ir kreipianti mintis į ateitį. Vis dėlto esama dalykų, kurių niekaip negalima pamiršti be didžiulio nuostolio tautos istoriniam patyrimui.

Iš lietuvių tautos savimonės beveik visiškai buvo ištrinta Stasio Šilingo pavardė. Sugrįžti sunkiau nei išeiti – taip atsitiko S. Šilingo atveju. Užmarštis pasirodė besanti tarsi sunkus antkapio dangtis, kurio neįmanoma ne tik pakelti, bet ir išjudinti. Nuo 1992-ųjų, kai „Santaros“ žurnale pasirodė žurnalisto Valentino Markevičiaus straipsnis „Stasio Šilingo sugrįžimas“, praėjo 20 metų, bet lėti sugrįžimo žingsniai vis tebedunksi kažkur labai toli, beveik nepaliesdami daugumos tautiečių sąmonės. Tylos skraistė perplėšta, bet sunkus sugrįžimas tęsiasi, nors seniai turėjo būti įvykęs. Kad tikrai taip yra ir pamėginsime parodyti.

Vienas iš pirmosios trijulės

Atminimo lentų atidengimo iškilmes pradėjo Kauno miesto meras Andrius Kupčinskas. Jis pasidžiaugė, kad Kauno miesto taryba, nepaisant ekonominių negandų, sugeba pagerbti Lietuvos valstybingumui ir kultūrai nusipelniusias asmenybes. Meras Andrius Kupčinskas ir S. Šilingo vaikaitis Saulius Augustinas Kubilius atidengė iškilioms asmenybėms skirtas atminimo lentas. Jas pašventino popiežiaus Garbės prelatas habil. dr. Vytautas Vaičiūnas, kuris pabrėžė, kad Bažnyčios vardu šventinama visa tai, kas tarnauja kilniems tikslams ir žmonijos gerovei. Aidint birbynės garsams, prie atidengtų atminimo lentų padėta gėlių.

Zanavykų bendrijos pirmininkas Albinas Vaičiūnas truputį apgailestavo, kad ne Vilnius buvo pirmasis miestas, kuris S. Šilingą pagerbė atminimo lenta su bareljefu. S. Šilingas yra vienas iškiliausių veikėjų. Pagal kai kuriuos vertinimus XX amžiaus žymiausių Lietuvos asmenybių sąraše po daktaro Jono Basanavičiaus derama vieta turėtų priklausyti Stasiui Šilingui ir Antanui Smetonai. Antra vertus, būtent Kaune S. Šilingo kaip visuomenininko ir politiko veikla atsiskleidė bene ryškiausiai jau Pirmosios nepriklausomybės metais. Tiesa, į Kauną S. Šilingą vedė ilgas ir ne visada tiesus kelias.

Baronu nepanoro būti

Stasys Šilingas gimė 1885 m. lapkričio 23 (11) dieną Vilniuje, teisiškai tėvu laikytinas dėdė Adomas Šilingas, kuris įsūnijo savo sesers Valerijos Šilingaitės pagimdytą sūnų. Kartu Stasys Šilingas iš dėdės paveldėjo barono titulą, kuriuo niekad nesididžiavo ir juo net nesinaudojo, išskyrus vieną vienintelį kartą, kai Pirmojo pasaulinio karo metais raštu kreipėsi į Rusijos švietimo ministrą grafą P. Ignatjevą, prašydamas atidaryti lietuvių gimnaziją pabėgėlių vaikams Voroneže. Tada pirmą ir paskutinį kartą jis pasirašė kaip baronas Šilingas. Pavadintas baronu pykdavo ir tuo buvo panašus į lygiai šimtu metų anksčiau – 1785-aisiais – Kuršo baronų šeimoje gimusį Teodorą Grothusą (Theodor Grotthuss), fizikinės chemijos tyrimų pradininką Lietuvoje. Šis oficialiai atsisakė barono titulo ir dalelytės *von* prieš pavardę, taip pat tėvų duotųjų vardų Christiano Johanno Dietricho ir pasirinko demokratiškesnį Teodoro vardą.

Stasys Šilingas Bagaslaviškyje. Rankose – M. K. Čiurlionio portretas, ant stalo – dailininkui ir kompozitoriui atminti skirtas „Aušrinės“ numeris ir būsimos sutuoktinės Emilijos Bytautaitės nuotrauka, ant sienos – Vilniaus gubernijos žemėlapis. 1911 m. Nuotrauka iš Šilingų šeimos archyvo

Labai norėdami kai kurių analogijų tikriausiai rastume ir daugiau, abu savo pažiūromis buvo revoliucijų „produktai“: pirmasis – Didžiosios prancūzų, antrasis – Pirmosios rusų revoliucijos. Vis dėlto lemtų skirtumai, nes šias išskirtines asmenybes skyrė šimto metų nuotolis ir skirtingos kultūros tradicijos: T. Grothusas augo vokiškoje, o S. Šilingas lenkakalbėje vilnietiškoje aplinkoje.

Mokydamasis Vilniaus I-ojoje berniukų gimnazijoje, S. Šilingas išmoko rusų kalbos, o lietuvišką žodį kitą galėjo nusitverti nebent Darsūniškyje iš vietos valstiečių, su kuriais jam kartais tekdavo eiti dirbti ūkio darbų. Mat Darsūniškio klebonijoje S. Šilingas nuo 10 metų amžiaus praleisdavo vasaras. Daugiau lietuviškų žodžių jis išgirsdavo iš klebono kun. Motiejaus Juozapavičiaus, kuris buvo kilęs nuo Pakruojo, taigi mokėjo lietuviškai ir parapijiečius skatino kalbėti gimtąja kalba. Kunigo M. Juozapavičiaus įtaka S. Šilingo gyvenimui labai svarbi, nes S. Šilingui baigus gimnaziją jis rėmė gabaus jaunuolio mokslus Maskvos universitete ir visiškai nesikišo į jo pasaulėžiūros formavimąsi.

Vilniaus gimnazijoje S. Šilingas susidraugavo su Ramūnu Bytautu, tuo metu dar Romanu, kaip kad buvo pakrikštytas. Ramūnu jis tapo vėliau, kai draugai susidomėjo senąja savo protėvių lietuvių kalba, karštai kibo jos mokytis jau studijuodami Maskvos universitete, į kurį abu įstojo 1905 metais. S. Šilingas įstojo į Teisės fakultetą, R. Bytautas – į Fizikos-matematikos, bet po dvejų metų perėjo į Istorijos-filosofijos fakultetą ir savo pašaukimą atrado studijuodamas filosofiją ir psichologiją. Š. Šilingas iškart pataikė į „dešimtuką“, nes geresnio kandidato į teisininkus būtų sunku tikėtis. Juozas Tumas-Vaižgantas vėliau S. Šilingą apibūdins: „nepaprastas gražiakalbis“, „gausiažodis gražbylys“. Iš prigimties S. Šilingas pasižymėjo puikia iškalba, buvo nepralenkiamas oratorius. Juk neveltui jam dar universitete prilipo Cicerono pravardė.

S. Šilingas išsiskyrė ir kaip karštas entuziastas – viso to, ko griebdavosi. Ši savybė galėjo jam sutrukdyti baigti pradėtus mokslus. Mat jo temperamentas kartais liedavosi per kraštus, o entuziazmas Pirmosios rusų revoliucijos metais buvo pasiekęs tokią aukštą temperatūrą, kuri S. Šilingą atvedė prie Maskvos gatvėse statomų barikadų, o šūkis „Šalin patvaldystę!“ net užkėlė ant jų. Kaip čia du karšti vyrai – S. Šilingas ir R. Bytautas nustigs vietoje. S. Šilingas net kartą kitą pykštelėjo iš revolverio į barikadas bandžiusios griauti policijos pusę. Laimė, neatsirado, kas būtų įdavęs, nes mūsų entuziastui vietoj teisės mokslų universitete būtų tekę savo revoliucinį įkarštį vėsinti Sibiro šaltyje. To neįvyko, o atslūgus revoliucinėms nuotaikoms Maskvoje, pamažu ir abiem mūsų bičiuliams Rusijos socialdemokratijos siekiai ėmė prarasti buvusį patrauklumą.

Per kalbą – į tautą

Kadangi gamta nemėgsta tuštumos, tai revoliucinių idėjų vietą užpildė lietuviško tautinio atgimimo idėjos. Keistas dalykas: lietuviškumo svarba šiuodu jaunus protus užvaldė ne kur nors Žemaitijoje ar Vilniuje, bet Maskvoje. Nepamirškime, kad Maskvos lietuvių studentų draugija jau ne pirmą dešimtmetį būrė sąmoningiausias ir veikliausias lietuvių tautinės veiklos pajėgas. 1906 m. į draugiją įstojęs S. Šilingas 1908 m. jau buvo išrinktas Maskvos lietuvių studentų draugijos valdybos pirmininku. Iš šimto metų nuotolio mums labai patrauklus ir sektinas gali atrodyti tų lietuvių studentų Maskvoje veiklumas ir sąmoningumas, bet kitaip tuo metu atrodė S. Šilingui. Jis negailėjo draugijos nariams kritikos ir aštrių žodžių už pasyvumą, niršte niršo ant nelankančiųjų draugijos susirinkimų. Mat jeigu kokios veiklos S. Šilingas imdavosi, tai visa širdimi ir protu. Matyt, ne visi jautė tokią atsakomybę.

Juodu su R. Bytautu ir lietuvių kalbos kibo mokytis ne gimtojoje Lietuvoje, bet Maskvoje. Pasiryžimas dirbti savo tautai buvo didelis, o be lietuvių kalbos sunku įsivaizduoti bent kiek glaudesnį ryšį su savo tauta. Kai 1907 m. abu draugai specialiai važiavo į Berlyną pasiklausyti Augusto Bebelio ir Eduardo Bernšteino paskaitų, lygia greta Berlyno universitete klausėsi ir lietuvių kalbos paskaitų. Per kalbą į tautą – ko gero, taip galima suprasti to meto S. Šilingo ir R. Bytauto apsisprendimą.

Galima neabejoti, kad ištikimybė savo tautai ir nuo 1795 m. valstybingumo netekusiai Lietuvai S. Šilingo širdyje buvo gyva nuo vaikystės, tik gal neturėjo didesnių paskatų ir progų ryškiau pasireikšti. Giminėje buvo gyvi prisiminimai apie 1863 m. sukilimą, Paberžės dvaro savininkų Stanislovo ir Vilhelminos Šilingų ryšius su Paberžės kunigu Antanu Mackevičiumi, vienu iš sukilimo vadovų. Paberžės būrio sukilėlių vėliava ir buvo Vilhelminos Šilingienės išsiuvinėta. Stanislovas Šilingas už sukilėlių rėmimą buvo ištremtas į Sibirą, jo žmona Vilhelmina spėjo išvykti į Paryžių, jų dvaras buvo konfiskuotas ir perduotas caro valdininkui, o vienuolikmetę Valeriją, mūsų rašinio herojaus Stasio Šilingo būsimą motiną, apsiėmė auginti patriotiško nusiteikimo asmenys. Tokia giminės istorija be pėdsako neišnyko, glūdėjo kaip uždelsto veikimo mina S. Šilingo savimonėje. Formuojantis etninei tautos savimonei visa tai atliko liepsnojančio deglo vaidmenį, ypač revoliucinių neramumų metais, o kadangi etninė lietuvių tauta formavosi lietuvių kalbos pagrindu, tai šią kalbą pirmiausia dar reikėjo išmokti. S. Šilingui ir R. Bytautui tai nebuvo kliūtis.

Jie ne tik išmoko protėvių kalbos, o R. Bytautas net nusipelnė lietuvių kalbos tyrinėjimams, parašęs vertingų straipsnių iš kalbos filosofijos ir praktinių lietuvių kalbos vartojimo dalykų. Apie S. Šilingo išmoktos protėvių kalbos jausmą geriausiai liudija jo devynių dukterų vardai. Vedęs savo bičiulio R. Bytauto seserį Emiliją, dukterims suteikė štai kokius gražius, poetiškus tautiškus vardus: Laima (gimė 1912 m.), Daiva, Danguolė, Saulenė, Raminta, Rusnė, Audronė, Vingra, Galinda (gimė 1933 m.). Be išugdyto lietuvių kalbos jausmo vargu ar tokius vardus būtų suteikęs.

Būdama toli nuo tėvynės lietuvių studentija ir inteligentija svarbiausią priedermę suvokė kaip gyvenimo tikslą – šviesti savo tautą, žadinti iš amžiaus letargo, į kurį tauta svetimųjų buvo nugramzdinta. Rusijos, Vokietijos šviesuoliai aiškino, kokius didžius turtus iš protėvių paveldėjo lietuviai per savo senąją kalbą, liaudies dainas, tautosaką, tradicijas ir papročius. Bet visas šias lobių skrynias ligi tol vos ne vos buvo pravėrę svetimšaliai tyrinėtojai, suvokę tą senos tautos dvasinės kultūros vertę. O kur patys lietuviai? Šis klausimas S. Šilingui, R. Bytautui ir kitiems šviesuoliams nedavė ramybės, o mes to meto lietuvių šviesuomenėje, tegul ir ne tokioje dar plačioje, galime įžvelgti naujų ir labai svarbių visuomeninių pokyčių. Ateina suvokimas, kad ne revoliucinė kova, bet kultūrinė ir visuomeninė veikla lietuviams gali duoti veiksmingesnių tautos žadinimo ir kėlimo priemonių. Galimybės neatsiejamos nuo įsipareigojimų – šviestis ir šviesti, burtis ir burti, o tam reikia lietuviškos spaudos, pirmiausia jaunuomenei. Revoliucines nuotaikas ir barikadų romantiką keitė organinės veiklos principai.

„Aušrinės“ vaidmuo

Didelis S. Šilingo, R. Bytauto ir kitų jų aplinkos šviesuolių vaidmuo, kad jie sugebėjo įkurti moksleivių periodinį leidinį „Aušrinė“, kuris nuo 1910 m. sausio 30 (vasario 12) dienos ėjo kaip „Lietuvos žinių“ priedas. S. Šilingas 1909 m. net atsisakė Maskvos lietuvių studentų draugijos valdybos pirmininko pareigų, siekdamas visas jėgas skirti „Aušrinės“ organizavimui. Taip to meto lietuvių šviesuomenė suvokė svarbiausią priedermę – su spausdintu žodžiu eiti į savo tautą, šviesti ir kelti pirmiausia jaunuomenę, kuri ir turės spręsti į gyvenimą atenančios modernios lietuvių tautos visuomeninio gyvenimo uždavinius. S. Šilingas, R. Bytautas ir jų bendraminčiai XX a. pradžioje atspindėjo tą greitėjantį gyvenimo tempą, kai iš tautinio snaudulio kylama į sąmoningą ir tikslingą lietuvybės veiklą.

Lietuvių kalbos svarba tautinės visuomenės, apskritai modernios tautos formavimui S. Šilingui ir R. Bytautui atrodė savaime suprantamas dalykas, todėl jie su tikru azartu ne tik pradėjo mokytis lietuvių kalbos, bet ir labai gerai jos išmoko. S. Šilingas rašė straipsnius į „Vilniaus žinias“, „Lietuvos žinias“, į lenkų kalbą išvertė ir žurnale „Litwa“ paskelbė Jono Biliūno biografiją ir jo apsakymus „Kūdikystės sapnas“ ir „Laimės žiburys“. Vasaros atostogų metu S. Šilingas atvažiuodavo į Bagaslaviškį, kur buvo perkeltas jo geradėjas ir rėmėjas kunigas M. Juozapavičius, rengė spaudai žurnalo „Aušrinė“ pirmąjį numerį. Tapo sąmoningu lietuvybės skleidėju, taip pat ir kitus kunigus ragino rinkti statistinius duomenis, kurie galėtų būti naudingi lietuvių kultūros ir ekonomikos labui.

1915 m. S. Šilingas sudarė ir išleido 230 puslapių literatūrinį almanachą „Pirmasai baras“, skirtą tais metais Šveicarijoje mirusio Ramūno Bytauto atminimui. Almanache buvo paskelbtas platus S. Šilingo nekrologas mirusiam draugui, taip pat ir paties sudarytojo ligi šiol vertės nepraradusi meninė studija „Tautos dainų genezis“. Į almanachą S. Šilingas subūrė rašytojus Kazį Binkį, Balį Sruogą, Igną Šeinių, Sofiją Kymantaitę-Čiurlionienę, Vincą Krėvę ir kitus. Karas sutrukdė almanachą paversti periodiniu leidiniu, tik 1925 m. Kaune buvo pradėtas leisti mėnesinis žurnalas „Baras“.

Dar studijų metais, 1907-aisiais, S. Šilingas tapo J. Basanavičiaus vadovaujamos Lietuvių mokslo draugijos nariu, su A. Žmuidzinavičiumi ir M. K. Čiurlioniu dalyvavo steigiant Lietuvių dailės draugiją. Šių draugijų nariai troško Vilniuje pastatyti Tautos namus, kuriuose būtų saugomi abiejų draugijų meno, kultūros ir istorijos rinkiniai, vyktų lietuvybės puoselėjimui skirti renginiai, koncertai. Buvo imtasi

nebūties būtų sugrįžęs (1)

praktinių veiksmų šiam sumanymui įgyvendinti. Lietuvoje ir tarp JAV lietuvių rinktos aukos, nusipirktas žemės sklypas ant Tauro kalno Tautos namų statybai. M. K. Čiurlionis tikėjosi savo paveikslus padovanoti Tautos namams, bet šį sumanymą įgyvendinti sutrukdė ankstyva jo mirtis – 1911 metais. Paveikslai liko šeimos nuosavybe. Grėsė pavojus, kad gali būti išparduoti ir galutinai prarasti kaip lietuvių tautos meninė vertybė. Ne kas kitas, bet S. Šilingas rūpinosi prie Lietuvių mokslo draugijos įsteigti M. K. Čiurlionio kuopą, rinkti lėšas ir tuos paveikslus perpirkus juos išsaugoti kaip nedalomą visumą. Tam reikėjo surinkti 25 tūkst. rublių. Sutrukdė prasidėjęs karas. Paveikslai buvo išvežti į Maskvą, bet ne be S. Šilingo didelių pastangų buvo atgauti ir grąžinti jau į nepriklausomą Lietuvą.

Lietuvių mokslo draugijos visuotinio susirinkimo dalyviai. Iš kairės: pirmoje eilėje penktas Mykolas Biržiška, septintas Jonas Vileišis, aštuntas Juozas Paknys; antroje eilėje Anupras Vileišis, trečia Emilija Vileišienė, šeštas Antanas Vileišis, Jonas Basanavičius, dešimtas Zigmas Žemaitis, Jonas Alekna, Stasys Šilingas, Emilija Šilingienė, Sofija Kymantaitė-Čiurlionienė, Petras Klimas. Vilnius, 1918 m. Fot. L. ir M. Butkovskiai LLTI

Trijų Lietuvos Konstitucijų parengėjas

Visų S. Šilingo gyvenimo ir veiklos peripetijų šiame straipsnyje neišnagrinėsime, bet kai kuriuos biografijos faktus, atvedusius S. Šilingą į Lietuvos valstybės politinio, kultūrinio ir visuomeninio gyvenimo elitą būtina paminėti.

Į Lietuvos Valstybės Tarybos narius S. Šilingas buvo kooptuotas jam gyvenant Vilniuje 1918 m., tapo Tarybos vicepirmininku. Bolševikų kariuomenei priartėjus prie Lietuvos sostinės, Tarybos nariai pasitraukė į Kauną. Nuo to meto S. Šilingo ir jo šeimos likimas neatsiejamas nuo Kauno. Įsikūrė su šeima Daugirdo gatvėje. A. Smetonai 1919 m. balandžio 4 d. tapus pirmuoju Lietuvos prezidentu, S. Šilingas užėmė jo ligi tol eitas Valstybės tarybos pirmininko pareigas ir išbuvo jose iki 1920 metų. 1922 m. išrinktas Pirmojo Lietuvos Seimo nariu, po metų antrojo Seimo nariu. Kartu su Lietuvos šaulių sąjungos pirmininku Vincu Mickevičiumi-Krėve darbavosi Klaipėdos prijungimo prie Lietuvos komitete. Dalyvavo Lietuvos ūkininkų sąjungos veikloje, nuo 1924 m. vadovavo Lietuvos šaulių sąjungai. Po 1926 m. perversmo paskirtas teisingumo ministru, o nuo 1929 m. antrą kartą tapo įstatymų leidžiamosios institucijos – Valstybės tarybos pirmininku, jai vadovavo iki 1938 metų. Faktiškai S. Šilingo pareigos valstybėje pagal svarbą po prezidento A. Smetonos buvo antros. S. Šilingo valstybės teisinių pamatų kūrimo įrodymas – trys jam vadovaujant parengtos Lietuvos Konstitucijos: laikinoji, priimta 1919 m., antra – 1928 m. ir trečia – 1938 metais.

Jis labai daug nusipelnė ir Lietuvos kultūrai. 1920 m. S. Šilingas įsteigė Lietuvių mokslo draugijos Kauno skyrių ir Lietuvių meno kūrėjų draugiją. Rūpinosi M. K. Čiurlionio paveikslų sugrąžinimu iš Maskvos. Tai S. Šilingas su kanauninku J. Tumu-Vaižgantu 1921 m. ėmėsi kurti Lietuvai pagražinti draugiją, pradėjo medelių sodinimo vajų Lietuvoje, rūpinosi kultūros paminklais. S. Šilingo rūpesčiu 1921 m. įsteigtas nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus, kartu su J. Vienožinskiu jis steigė Kauno meno mokyklą. Su K. Petrausku, J. Tallat-Kelpša ir J. Žilevičiumi S. Šilingas 1920 m. tapo Lietuvos operos tarybos nariu, taigi ir vienu iš Operos teatro Kaune kūrėjų.

Pasakojimą apie šio žmogaus darbus ir iniciatyvas galima tęsti ir tęsti. Jis – renesanso epochos titanams būdingos energijos ir didžiulių kūrybinių užmojų asmenybė. Nepriklausomybės atstatymas sugrąžino lietuvių tautai atmintį, nes be atminties nėra istorijos ir kultūros, nėra laisvo žmogaus, piliečio. Tauta gyva atmintimi. Todėl kalbėdami apie Lietuvos nepriklausomybės reikšmę, iš akių neturėtume išleisti šios aplinkybės.

Raudonojo pragaro ratuose

Seimo Pasipriešinimo okupaciniams režimams dalyvių ir nuo okupacijų nukentėjusių asmenų teisių ir reikalų komisijos pirmininkas prof. Arimantas Dumčius priminė sudėtingiausius S. Šilingo gyvenimo išbandymus.

1941 m. birželio 9 d. NKGB išleistas įsakymas S. Šilingą suimti. Suimtas birželio 14 d. savo dvarelyje Misiūnuose šalia Ilguvos. Ištremtas į Sibirą kartu su žmona Emilija ir dukterimi Raminta. Krasnojarsko krašte Kraslago Nižniaja Poima skyriaus 7-ajame lageryje buvo laikomas kartu su Lietuvos prezidentu Aleksandru Stulginskiu, ministrais Jokūbu Stanišauskiu, Juozu Tonkūnu, prof. Izidoriumi Tamošaičiu ir kitais Lietuvos valstybės veikėjais, kurių lageryje buvo apie 90. Jie taigoje kirto mišką, tiesė geležinkelį. Antrą kartą S. Šilingas suimtas (Kraslago Tugačo skyriaus Bolšala Rečka lageryje) apkaltinus kartu su A. Stulginskiu ir kitais už tariamą dalyvavimą kontrrevoliucinėje grupuotėje. Kansko kalėjime surašytame kaltinamajame akte S. Šilingui siūloma skirti mirties bausmę. Jo byla su siūlymu skirti mirties bausmę buvo išsiųsta peržiūrėti SSRS NKVD Ypatingajam pasitarimui, kur jo byla pradėta nagrinėti tik 1952 metais. Visą tą laiką, pradedant nuo 1942 m. tardymų, nežiūrint, kad jam pripažinta chroniška širdies liga, kalintas Temlage (nuo 1948 m. Dubravlagas) Mordovijoje. 1952 m. vasarį jam nustatytas darbo invalidumas, o SSRS MGB Ypatingasis pasitarimas S. Šilingą nuteisė kalėti 25 metus, įtraukiant išbūtą laiką nuo 1941 m birželio 10 dienos. 1952 m. kovo mėnesį išsiųstas į Vladimiro kalėjimą Nr. 2.

Po J. Stalino mirties S. Šilingui bausmė sumažinta iki išbūto laiko – 12 metų ir 14 mėnesių. 1954 m. birželio 23 d. paleistas iš kalėjimo, grįžo į Lietuvą, bet liepos 15 d. dar kartą buvo ištremtas iš Lietuvos į Ukrainos Žytomyro srities Dovbyšo psichiškai nesveikų senelių prieglaudą. Paleistas iš tremties 1961 m. lapkričio 17 d. apsigyveno Kelmėje pas žmonos seserį Feliciją Bytautaitę. Mirė 1962 m. lapkričio 13 d. Kelmėje, kur ir buvo tyliai palaidotas.

Iš užmaršties sunku pakilti

1988 m. užgimus Lietuvos persitvarkymo sąjūdžiui, Lietuva tarsi atgimė iš naujo, įmanomais tapo daugelis dalykų, apie kuriuos ligi tol galima buvo tik svajoti. Kelmės kapinėse ant S. Šilingo kapo buvo pastatytas koplytstulpis. Šį Australijoje gyvenančių S. Šilingo dukterų – Saulenės, Rusnės ir Vingros – prašymą įgyvendino Gediminas Ilgūnas, jau amžiną atilsį. Spaudoje pradėtos spausdinti S. Šilingui skirtos publikacijos, o pradininku laikytinas Albinas Vaičiūnas, kuris 1990 m. knygoje „Kriūkų valsčiaus žmonės“ tarp kitų šakiečių pateikė ir S. Šilingo biografiją. 1991 m. Kelmės kapinėse šalia S. Šilingo kapo perlaidoti iš Altajaus parvežti tremtyje mirusių jo žmonos Emilijos (mirė 1943 m.) ir dukters Ramintos (mirė 1944 m.) palaikai. Tik 1956 m. JAV gyvenančios dukterys gavo žinią apie tėvų ir sesers Ramintos likimą. 1995 m. paminėtos 110-osios S. Šilingo gimimo metinės (apie 100-ųjų minėjimą 1985 m. negalėjo būti ir kalbos), o 1999 m. Stasio ir Emilijos Šilingų bei jų dukters Ramintos palaikai iš Kelmės kapinių iškilmingai buvo perkelti į Ilguvos kapines Šakių rajone. Palaikai keliavo Nemuno upe – ir tai simboliška, o perlaidoti Šilingų šeimyniniame kape šalia dukters ir sesers Audronės bei kunigo Motiejaus Juozapavičiaus kapo. 2004 m. Ilguvos kapinėse perlaidota JAV mirusi E. ir S. Šilingų duktė Laima Šilingaitė-Vansauskienė.

Galima būtų išvardyti daugybę įsimintinų renginių, kurie pastarąjį dešimtmetį vyko Vilniuje, Kaune, kituose Lietuvos miestuose ir buvo skirti S. Šilingo atminimo įprasminimui. Viena Vilniaus gatvių pavadinta S. Šilingo vardu, o 2002 m. minint 40-ąsias S. Šilingo mirties metines, kelyje į buvusią Šilingų sodybą Misiūnuose pastatytas ąžuolinis kryžius. Ir vis dėlto tų atminimo ženklų per maža. Vilniuje ligi šiol nėra nė vienos S. Šilingui skirtos atminimo lentos, taip pat ir ant pastato S. Moniuškos g. 35 Žvėryne, kuriame gyveno S. Šilingas. Ar galima sakyti, kad S. Šilingo vardas giliai įaugęs į lietuvių tautos atmintį? Vargu bau. XX a. Lietuvos istorijoje tai vienas iš labai skambių vardų, tačiau ilgą laiką galėjo būti vadinamas užmaršties simboliu.

Nežadinama atmintis užmiega užmaršties miegu, o pažadinti kartais būna sunku. Zanavykų bendrijos vadovas Albinas Vaičiūnas, daugelio S. Šilingui skirtų publikacijų autorius ir didelis jo veiklos propaguotojas, gali papasakoti ne vieną skaudžią istoriją. Antai vienoje sostinės gimnazijoje A. Vaičiūnui teko pasakoti apie S. Šilingo nuopelnus Lietuvai, užsiminta, kad būtų gerai, jeigu gimnazija siektų būti pavadinta Stasio Šilingo vardu… Staiga nuskambėjo piktas vienos mokytojos balsas: „Mūsų gimnazija niekada nebus pavadinta nusikaltėlio vardu!“

Lietuvai nusipelniusi asmenybė tai mokytojai asocijuojasi su nusikaltėliu, mat, „nekaltų už grotų niekas nesodina“. A. Vaičiūnas galėtų papasakoti, kad prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui Lietuvių draugija nukentėjusiems dėl karo šelpti daugiausia Stasio Šilingo ir Martyno Yčo pastangomis įvairiuose Rusijos miestuose įsteigė net 254 lietuvių mokyklas, tarp jų gimnazijas Voroneže, Jaroslavlyje, Tambove, progimnaziją Petrograde, ir 20 vakarinių kursų. 1915 m. rugsėjo 10 d. S. Šilingas ir M. Yčas atidarė lietuvių berniukų gimnaziją Voroneže. Vargu ar lengvai rastume kitą Lietuvos švietimui ir mokyklų tinklo plėtimui tiek nusipelniusį asmenį. Bet toli gražu ne visiems net ir mokytojams Lietuvoje tie faktai žinomi.

Bus daugiau

Gediminas Zemlickas

SPAUDOS, RADIJO IR TELEVIZIJOS RĖMIMO FONDAS

2011 m. „Mokslo Lietuvos“ projektą „Mokslui, visuomenei ir kultūrai“ remia Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas.

LIKIMAI

PRANO DOVALGOS GYVENIMO MĮSLĖ

Vertėjo P. Dovalgos-Ramučio 100-sioms gimimo metinėms (1911 10 02 – 1941 11 17)

Nuotraukos iš Jono Martynaičio šeimos rinkinio

Broliai Pranas ir Mykolas (1915–1995) Dovalgos

Pradžia Nr. 2

Petras Algis MIKŠA,
žurnalo „Lietuva ir Čekija“ redaktorius

K. Čapeko romano vertimą recenzavo E. Viskanta, pasirašęs slapyvardžiu A. Kr. (žr. „Židinys“, 1937, Nr. 5–6, P. 661). Patyręs vertėjas rašė: „Nereikalingos medžiagos gausumas, nesurištos jokia fabula, ilgiausi prierašai, stiliaus sunkumas ir kt. daro knygą beveik nepaskaitoma. Vertėjas galėjo pasirinkti ką nors vertingesnio“. Net nesitiki, kad toks vertinimas priklauso žinomo vertėjo plunksnai…

Laikraštis „Suvalkų Kraštas“ (1938, Nr. 18 (21), P. 2) išspausdino Juozo Sodaičio recenziją, priešingą anksčiau paminėtai („įdomi fantazijos fabula“). Recenzentas vertimą vadina „atliktu gerai, sklandžiai, lengvai skaitomu“.

Tais pačiais metais pasirodė stambiausias Pr. Dovalgos išverstas iš čekų kalbos kūrinys – Josefo Koptos (1894–1962) 4 dalių (1 056 p.) romanas „Trečia kuopa“. Buvusio legionieriaus parašyta epopėja, vaizduojanti čekų legionierių gyvenimą ir kovas Rusijoje 1917–1920 metais. Tačiau atsiliepimų apie šį veikalą mūsų spaudoje rasti neteko.

Pranas Dovalga 1935 metais išvertė garsaus čekų rašytojo, dramaturgo, literatūros ir teatro kritiko Františekio Langerio (1888–1965) komediją „Kupranugaris pro adatos skylutę“. 1936 m. gegužės 7 d. Kaune, Valstybės Teatre įvyko šios 3 veiksmų komedijos (Rež. S. Pilka, dail. (I ir III v.) St. Žukas, režisieriaus padėjėjas V. Tamaliūnas, sufleris S. Merčaitis) premjera. Čekoslovakijoje ši komedija „Velbloud uchem jehly“ pirmą kartą pastatyta 1923 metais, turėjo didelį pasisekimą. 2000 m. Čekijos Respublikoje pradėti leisti rašytojo raštai (21 tomas).

1936 m. „Lietuvos Aide“ (Nr. 212 (2828), P. 8) pasirodė šio spektaklio recenzija. Joje autorius (S. Vykintas) rašė, kad tai „naujas Čekoslovakų kultūros įnašas į mūsų teatro sceną. Šalia Karelo Čapeko, pasaulinio masto dramaturgo, kurio pjesę R. U. R. prieš keletą metų matėme mūsų teatre, atsistoja antra čekoslovakų dramos jėga Fr. Langeris. Jis puikia dramine konstrukcija, sceningumu, personažų ryškumu ir formos grožiu užkariauja plačias simpatijas Europos ir Amerikos teatruose“.

Recenzentas, išanalizavęs režisieriaus darbą, aktorių suvaidintus personažus, dailininko Stepo Žuko dekoracijas, pabaigoje trumpai įvertina ir Pr. Dovalgos atlikto komedijos vertimo kokybę: „Vertimo kalba nevisai taisyklinga, praskamba pro klausytojo ausis vienas kitas netaisyklingas žodis <…> stiliaus negerovė“.

Spektaklį žiūrėjo Prezidentas Antanas Smetona, Čekoslovakijos įgaliotas ministeris Lietuvai J. Skalický ir kiti žymūs Valstybės ir visuomenės veikėjai.

Prano Dovalgos publicistikos temų ratas ganėtinai platus. Visų pirma, tai straipsniai, tekstai, susiję su Čekoslovakijos istorija, jos žymiaisiais atstovais, kultūra, švietimu, literatūra. Taip pat straipsniai žemės ūkio tema, parašyti studijuojant Žemės ūkio akademijoje. Kitos temos: lenkų pavergtas Vilnius, Klaipėdos krašto lietuvių problemos, Mokyklos reforma ir kt.

Pr. Dovalga buvo, galima sakyti, pačiose priešakinėse savo laikmečio pozicijose – su savo pasaulėžiūra, tėvynės meile, požiūriu į kardinalius laikmečio iškeltus klausimus. Jo humanistinės, patriotinės įžvalgos aiškiai ir nedviprasmiškai išreikštos jo parašytuose tekstuose.

1933 metais „Kario“ žurnale buvo išspausdintas Pr. Dovalgos rašinys „Ką mačiau ir girdėjau Vilniuje“ – įspūdžiai iš jo trumpo apsilankymo lenkų okupuotame Vilniuje. Tai tikras publicistikos šedevras. Jo rašymo stiliui būdingas kryptingas požiūris, gilus žvilgsnis į aprašomus dalykus, žmones, sušildytus jo žmogiškos širdies:

Lietuvos Centriniame Valstybės Archyve (LCVA) saugomas Pr. Dovalgos – Ramučio 26 lapų rankraštis „Naujokai 2 v.[veiksmų] scenos vaizdelis“. Matyt buvo skirtas kariuomenės scenai.

Šio kuklaus rašinio autoriui tai buvo tikras atradimas! Tekstas surašytas ranka ant plono, skaidraus, perregimo popieriaus lapų. Lapų antroje pusėje mašinėle atspausdintos visų 16-kos antologijos „Besišypsanti mergaitė“ autorių biografijos čekų kalba. Šis nedidelis atradimas kelia dvejopą klausimą: ar pats Pr. Dovalga spausdino tuos tekstus, ar juos jam atsiuntė kuris nors bičiulis iš Čekoslovakijos, tarkim, rašytojas Josefas Knapas, su kuriuo vertėjas palaikė ryšius (žr. antologijos pratarmę). Betgi Dovalgai rašyti čekiškai nebuvo būtina. O gal Dovalga galėjo čekiškai atspausdinti pats, nes tuose tekstuose yra tokių išsireiškimų (Olbrachto kūrybos apibūdinime), kurie sklido iš lietuvio lūpų: „Autor nam Litevcům, je již znám s přeloženého románu do litevštiny „Nikola Šuhaj loupežník“. Ar tie čekiškai mašinėle atspausdinti lapai negalėjo būti nusiųsti, tarkim, minėtam J. Knapui, kad pastarasis juos patikrintų? Josefas Knapas (1900–1973) buvo žinomas kaimiškos prozos autorius, literatūros kritikas. Praha 1997 m. išleido jo atsiminimų knygą „Bez poslední kapitoly“, deja, joje Pr. Dovalga neminimas.

„Naujokų“ kalba gyva, vaizdinga, motyvuota. Šis Pr. Dovalgos kūrinėlis nebuvo atspausdintas Lietuvos karių spaudoje.

„Naujoji Romuva“ 1934 m. pradžioje paskelbė čekoslovakų ir lietuvių kultūrinio bendradarbiavimo informaciją, kurioje rašoma apie dviejų žurnalų redaktorių – čekų „Salono“ red. F. Podešvos ir „N. Romuvos“ red. J. Keliuočio susitarimą – išleisti specialius numerius, skirtus Lietuvai ir Čekoslovakijai. „Salono“ specialus numeris turėjo pasirodyti 1934 m. gegužės mėnesį, „N. Romuvos“ – spalį. „Salon“ – vienas didžiausių Čekoslovakijos žurnalų, leidžiamas ant liuksusinio kreidinio popieriaus, keliasdešimties tūkstančių egz. tiražu, gausiai iliustruojamas, platinamas ne vienoje šalyje. „Salono“ redakcija tam numeriui surinkti medžiagą pavedė J. Keliuočiui. Elitiniame žurnale buvo numatyta pateikti V. Krėvės-Mickevičiaus, V. Mykolaičio-Putino, prof. K. Pakšto, prof . St. Kolupailos, V. Jakubėno ir kitų autorių kūrinių, straipsnių apie Lietuvą: jos geografiją, istoriją, meną, mokslą, kultūrą, teatrą ir muziką. O medžiagą „N. Romuvos“ čekoslovakiškajam numeriui pažadėjo surinkti, parengti „Salono“ redaktorius Františekas Podešva (1893–1979), garsus tapytojas ir grafikas. Jis daugelį metų (1912–1925) studijavo menus pas žymius to meto čekų ir užsienio menininkus (J. Preislerį, Fr. Kupką ir kt.). Meno žurnalą „Salon“ redagavo iki 1942 metų (nuo 1922). Sukūrė monumentalių freskų, knygų iliustracijų, dekoracijų teatro spektakliams, plakatų. „Salono“ numerį buvo numatyta iliustruoti Lietuvos vaizdų nuotraukomis ir lietuvių dailininkų reprodukcijomis.

Čekoslovakijoje studijuojąs Pranas Dovalga daug padėjo ir vienam, ir kitam redaktoriui. Čekiškasis „N. Romuvos“ numeris vėlavo, nes trūko dr. E. Benešo straipsnio, kurio jis nespėjęs parašyti, nes kaip užsienio reikalų ministras, buvo išvykęs į Prancūziją – Barthou laidotuves.

O tuo metu Prahoje pasirodė specialus „Salono“ numeris, skirtas Lietuvai. „N. Romuva“ išspausdino nedidelę informaciją (Nr. 190-1, P. 599), kurioje, išvardijus turinį, iliustracijas, tarp svarbesnių pagalbininkų minimi: LR užienio reikalų ministerija, Lietuvos Respublikos pasiuntinybė Prahoje (ypač jos sekretorius Pr. Sidzikauskas) ir Prahoje studijuojąs Pranas Dovalga („Už tai Lietuvos visuomenė pasiliks jiems dėkinga“ – rašoma informacijos pabaigoje).

„Salon“ buvo išspausdintas Pr. Dovalgos straipsnis apie kūno kultūrą Lietuvoje ir 2-ąjį jaunalietuvių sąskrydį. Lietuvos spaudoje pasirodė keletas „Salon“ spec. numerio recenzijų: „N. Romuvoje“ (Nr. 192) – istoriko A. Šapokos, ir „Literatūros Naujienose“ (Nr. 12) – A. Parajaus. Pastarasis neužmiršo paminėti ir Pr. Dovalgos bei kitų įnašo išleidžiant šį „Salon“ numerį: „Nedėkinga yra nepaminėti kuklių iniciatyvos žmonių ir ypač negražu pasisavinti jų iniciatyvos vaisius. Man yra žinoma, kad Salono išleidimo, paruošimo, numerio plano parengimo ir straipsnių surinkimo darbus, lygiai kaip ir susirašinėjimus su čekais ir lietuviais atliko Prahoje studijuojąs lietuvis Pranas Dovalga. Tuo tarpu iš „Naujosios Romuvos“ laikymosi atrodo, kad visi „Salon“ išleidimo nuopelnai priklauso tik jai vienai“. Recenzentas prisiminė ir nepaminėtą Ladą Novaką, kuris „nemažai išvertė straipsnių iš lietuvių į čekų kalbą“.

Į A. Parajaus kritiką atsiliepė „N. Romuvos“ redaktorius Juozas Keliuotis straipsniu „Pavydas ir arivizmas“, išspausdintu 197-ame žurnalo numeryje (P. 736–737). Pusę puslapio paskyręs pavydo ir arivizmo apibūdinimui, jis kalba tai, kas būdinga ir dabartinei visuomenei: „Užklysta koks nors nevykėlis svetimtautis, neradęs darbo savo tėvynėje, tuoj susirūpinama, kad „nežūtų talentas“, tuoj jis priglaudžiamas ir sušildomas. Jam visur atviros durys. Jis be jokių kliūčių gali užimti aukštas vietas <…>. Svetimasis niekam nepavojingas <…>.

Pasirodžiusį talentą ar veiklesnį asmenį pavyduoliai pradžioj nori užmušti tylėjimu, jo ignoravimu. Bet kai jis vis dėlto prasimuša, tai pradedama iš jo šaipytis, o kai iš jo ir juokauti darosi nebepatogu, tai pradedamos girti ir kelti aikštėn visokios menkystos, kad jos „nustelbtų“ nepageidaujamo asmens spindėjimą. Kai ir tas nebegelbsti, tai pradedama jis atvirai pulti, niekinti ir šmeižti. O visokie puolimai visuomenei visados patinka, nes daugelis žmonių mėgsta žeminti savo artimą ir džiaugtis, kai jis yra niekinamas“. J. Keliuotis paneigė A. Parajaus mintis, išsakytas Prano Dovalgos atžvilgiu, vadina „prasimanymu“, nes ir „studentas [Pr. Dovalga. – P. A. M.], ir L. Novakas ir kiti padėję parengti „Salon“ numerį, buvę paminėti „N. Romuvoje“. Apie Pr. Dovalgą sakoma: „Minimas studentas, mokėdamas čekų kalbą, pradžioj tarpininkavo ir padėjo susirašinėti, o paskui ir susirašinėjimo, ir tarpininkavimo, ir vertimų reikalais rūpinosi lietuvių pasiuntinybės sekretorius“.

1935m. sausio 27 d. pasirodė „Naujosios Romuvos“ 4-as (212) numeris, skirtas Čekoslovakijai. Grožinę literatūrą jame atstovauja poetai Jaroslavas Vrchlickis (tikr. pav. Emil Frída, 1853–1912), Otokaras Bržezina (tikr. pav. Václav Jebavý, 1868–1929), Janas Čarekas (1898–1966) ir Františekas Kvapilas (1855–1925). Jų eiles išvertė poetas V. Sirijos Gira. Prozininkas – vienas: Karelas Čapekas, kurio apsakymą „Pėda“ išvertė Pr. Dovalga, bet vertėjo pavardė nenurodyta.

Bus daugiau

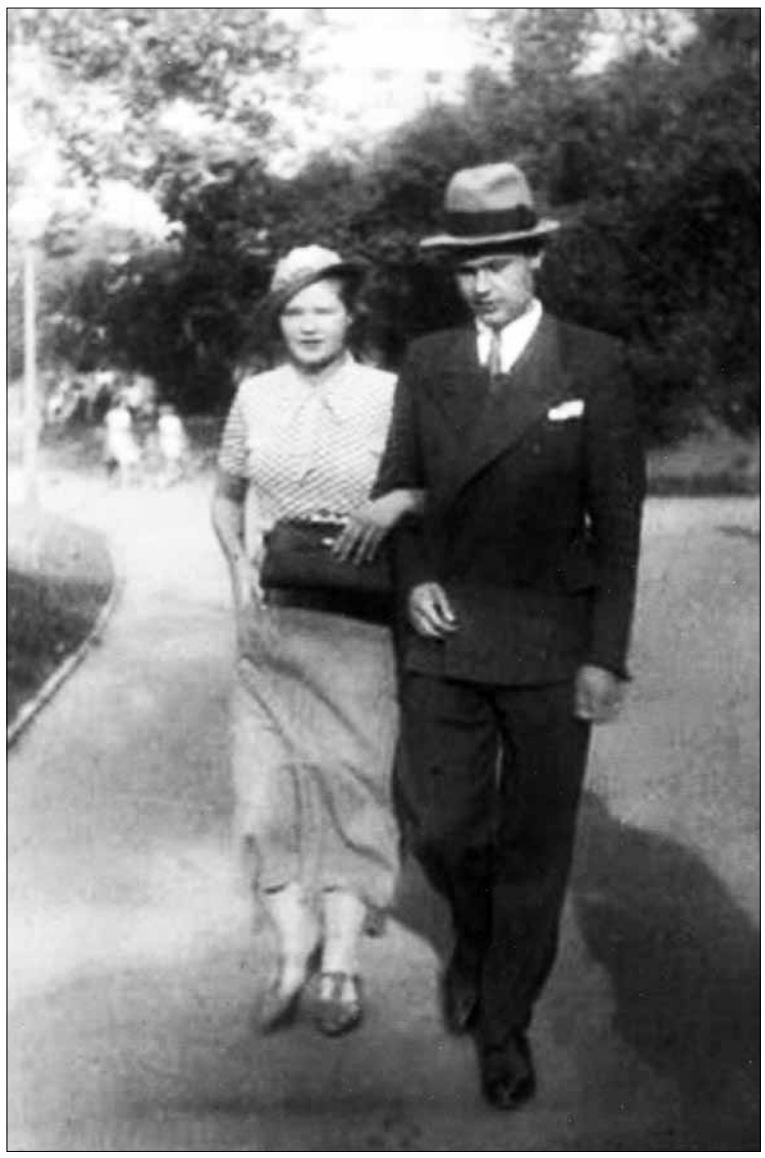

Pranas Dovalga kelionėje su seserimi Stanislova Dovalgaite (1917–1979)

SPAUDOS, RADIJO IR TELEVIZIJOS RĖMIMO FONDAS

2011 m. „Mokslo Lietuvos“ projektą „Mokslui, visuomenei ir kultūrai“ remia Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas.

Mokinių ir studentų spektaklyje atgyja tarpukario tautinė švietimo reforma

Janina JANULIONIENĖ
Vilniaus S. Neries gimnazijos psichologė

Praėjusiais 2011m.Vilniuje pasibaigusiame I Tarptautiniame tautiniame Kiemo teatro festivalyje vodevilis „Bitele, skrisk per Lietuvą" apie tarpukario švietimo sistemą, tautinę reformą, kuri, nežiūrint sunkumų, buvo įvykdyta, ir apie mokytoją G. Petkevičaitę pelnė laureato vardą ir III premiją. Sveikiname ir linkime nepasiduoti sunkumams ir tęsti švietėjišką edukacinį darbą. Į šaltą, sūrią ašarą pavirtę klaidos nubyra kartais skruostais. O teatro rampos šviesa vėl kviečia eiti. Teatras gali išmokyti klaidas atspėti ir jas taisyti, surasti savo tiesiausią kelią į tiesą, kurio taip trūksta nūdienos gyvenime.

Ne visos scenos audros nuoskaudas palieka. Po jų dažnai nušvinta mėlynas dangus. Autobusui pajudėjus su 45 artistais link Punsko lietuvių mokslo ir kultūros centrų, daugeliui kirbėjo, kaip bus priimtas naujas Lietuvos edukologijos universiteto docento dr. E. Mažinto vodevilis „Bitele, skrisk per Lietuvą", skirtas mokytojos G. Petkevičaitės-Bitės 150-čio jubiliejui. 2004 m. gruodžio 10 d. Punsko gimnazijai suteiktas Dariaus ir Girėno vardas. O į šalia esančius Lietuvių kultūros namus atvykę artistai ruošė scenas, vilkosi spektaklio kostiumus, klijavosi perukus, ūsus, kartojo tekstus. Niūniavo melodijas, repetavo tautiškus ir čigoniškus šokius. Švietimo sistemoje dirbantieji ir besimokantieji lavino savo skardžius balsus, derino su orkestro skambėjimu. Aktų salė buvo sausakimša. Po spektaklio žiūrovus pasveikino Dariaus ir Girėno mokyklos vadovas Jonas Vydra, kuris palinkėjo geros nuotaikos ir priminė, „kad tai, ką matėme scenoje, yra susieta su mūsų tėvų gyvenimais, laikas labai greitai eina, o tie žmonės praeityje, kurie kūrė laisvą kraštą ir tautinę mokyklą, nepelnytai užmirštami. Kiek jiems reikėjo atkaklumo ir meilės kraštui, kad pakeltų didelę atsakomybės naštą ir vėl atstatytų Lietuvos nepriklausomybę, sukurtų tautišką švietimo koncepciją, įvykdytų žemės ūkio ir švietimo reformas". Punskiečiams tai buvo staigmena, kad apie iškilius tarpukario veikėjus sukurtas spektaklis su daugeliu muzikinių numerių, dabartinėje kosmopolitiškoje aplinkoje atrodė novatoriškas ir tautiškas. Spektaklyje atgijo 1918 m. Vilniaus geležinkelio stotis, šurmuliuojanti lenkiškai, rusiškai, gudiškai, su čigonais, žydais, gatvės prekeiviais ir iškiliais tautos žmonėmis: ministru pirmininku prof. Augustinu Voldemaru, švietimo ministru, prekybininkais, namudininkais, stoties kavinės klajojančiais artistais. Taip pat groteskiškai su lengvu humoru vaizduojamais kariuomenės vadais, policininkais ir būsimais bankininkais, nuoširdžiais būsimais Valstybės teatro solistais, patriotiškai nusiteikusiais steigiamų mokytojų kursų dalyviais, būsimais mokytojais. Mokytojai pavaizduoti spektaklyje sugebantys padainuoti labai daug lietuviškų dainų, sušokti tautinių šokių, nuotaikingų etninių žaidimų. Jie įsilieja į tarpukario švietimo sistemą, dirba mokyklose, moko jaunimą ne tik lietuvių liaudies dainų, šokių, žaidimų, papročių, bet ir skiepija jauniesiems Lietuvos mokyklų mokiniams meilę tėvynei, savo istorijai, tradicijoms, nors patys, kaip ir rašytoja G. Petkevičaitė-Bitė, neturi aukštojo mokslo baigimo diplomų. „Šios nuostabios moters, visuomenės veikėjos, moterų partijos įkūrėjos, rašytojos tautinės savimonės skiepytojos žygdarbis Lietuvai sovietmečiu nebuvo vertinimas, pripažinimas atėjo gerokai pavėluotai. Bet geriau vėliau, negu niekad. Ji prieš 90 metų I-ame LR Seime kalbėjo su nerimu, kviesdama „paminėti ir tuos kovotojus, kurie atgulė į karstą nesulaukę tos didelės tautos šventės", – kalbėjo prof. Antanas Kiveris, sukūręs spektaklyje muzikos mokytojo vaidmenį, baigusio Mokytojų kursus jų uždarymo dieną 1927 m. birželį, – Visus žiūrovus maloniai nustebino faktas, iš tiesų labai retas ne tik Lietuvos, bet ir Europos pedagogikoje, kad spektaklyje vaidina visa mokykla – Vilniaus G. Petkevičaitės-Bitės Suaugusiųjų mokymo kursų kolektyvas – mokytojai, darbuotojai, mokiniai (direktorius tautinio teatro ir liaudies muzikos entuziastas Gintaras Jurkevičius, puikiai grojantis birbyne). Džiugu, kad Lietuvos edukologijos universiteto

Visuomenės veikėja (viduryje) Gabrielė Petkevičaitė-Bitė (akt. Angelė Kondraskienė): „Mielieji, ačiū jums, jūs ir įvykdysite tautišką švietimo reformą, nors švietimo ministeris K. Šakenis, gavęs europietiškos kultūros, mano priešingai, kad tokie kursai nepasiteisino, nors popamokinė veikla, kuria jūs užsiimsite šalies mokyklose, yra svarbiausia jaunimo ugdymo priemonė. Jūs gi mokysite ne europinių, o tautinių dainų, šokių, muzikavimo, tautodailės, tai ir yra etninė kultūra, be kurios neįmanoma švietimo koncepcija."

Stoties keleiviams koncertuoja čigonų Sokolovskių ansamblis, viduryje – Estera Sokolovska (aktorė Vilniaus G. Petkevičaitės-Bitės suaugusiųjų mokymo centro direktoriaus pavaduotoja Inga Jagelavičiūtė)

„Šviesos" ansamblio ir „Linksmuolių" senjorų klubo dainininkai ir orkestras tapo nuostabių tarpukaryje gyvavusių mokytojų kursų dalyviais, švietimo sistemoje gyvavusių pedagoginių idėjų skleidėjais, vodevilyje atsispindėjo tarpukario tautinės mokyklos koncepcija ir politinės aktualijos. Spektaklio režisierius Egidijus Mažintas vodeviliui „Bitele, skrisk per Lietuvą" sukūrė įsimenančius dialogus, per sceną nuvilnijo judrios ir nuotaikingos mizanscenos.

Vodevilio autorius 2011 m. statydamas vodevilį „Bitele, skrisk per Lietuvą" Vilniaus G. Petkevičaitės-Bitės suaugusiųjų mokymosi centre su spektaklio dalyviais prisipažino, kad „analizavo G. Petkevičaitės-Bitės charakterį, kaip ir kokiose sąlygose formavosi herojės tėvų vertybinės ir tautinės nuostatos, kaip kito buvusių to laiko dvaro, carinės švietimo ir Petkevičių šeimos gyvenimo vertybinės nuostatos, tradicijos susidūrus su vaikų negalios problemomis". Taip pat vaizdinėmis teatro priemonėmis buvo tarsi atlikta Petkevičių šeimos dvarininkiškos kultūros analizė, leidusi skleistis reikšmingoms šeimos idėjoms, vertybėms, jų raidai tarp jaunimo, ir kaip Petkevičių šeima aplenkdama laiką atpažino būsimojo laiko ženklus ir rūpinosi, kad tautiškai bręstantis lietuvių jaunimas bandytų modeliuoti sveikos, laisvos visuomenės tikslus iš rusiško carinio chaoso. Režisierius įsitikinęs, kad režisuojant vodevilį iškilo daugybė nutylėtų įvykių, neatitinkančių vadovėliuose skleidžiamų mitų, o keičiantis šalies politinei padėčiai, veržiantis laisvėjimo poreikiui, būtina peržiūrėti daugelį neaiškių Petkevičių šeimos užslėptų faktų. E. Mažintas, remdamasis spektaklio charakterių psichologijos paieškų kontekstu, parengė mokslinius pranešimus: „G. Petkevičaitės-Bitės švietėjiška veikla Panevėžio bendruomenėje" ir „Gabrielės Petkevičaitės-Bitės tėvų Malvinos ir Jono Petkevičių veikla bajoriškų vertybių kontekste: tarp mitų ir realybės", kuriuos skaitė Panevėžyje ir Vilniuje.

Šiandien sunku išvysti scenoje, ypač gastrolėse, spektaklį, kuriame vaidina pusšimtis artistų. Visi taupo. Profesionalių teatrų dalyvių skaičius – 4–6 artistai, sutelpantys į automobilį. O Lietuvos edukologijos universiteto pedagogas lieka ištikimas tradicijai – į spektaklį įtraukti kuo daugiau įvairaus amžiaus žmonių, mokytojų, mokinių, dėstytojų, neįgaliųjų, taip pat ir tų, kurie anksčiau niekad nesidomėjo teatru. Šalies teatrai tapo komercinių meilių pagal grafiką, striptizo erelių, „fucking ir shoping", „seksualinių fantazijų" įkaitais. Įsitikinome, kad viskas gali būti kitaip. Nuo 2010 m. rugsėjo mėnesio pradėjęs dirbti Vilniaus G. Petkevičaitės-Bitės mokykloje, E. Mažintas sugebėjo į teatro studiją pavilioti beveik visą mokyklos kolektyvą. Vodevilio repeticijos užsitęsdavo iki vėlaus vakaro, tačiau visi repetuodavo su ugnele, įdėdavo daug pastangų, kad atgytų tarpukaryje gyvenę ir kūrę žmonės. Tokia teatrinė veikla praturtina ne tik skirtingų disciplinų mokytojus, artistus, bet ir žiūrovus. Išskirti galima mokyklos direktorių Gintarą Jurkevičių, sukūrusį ambicingo ir energingo prof. A. Voldemaro vaidmenį, tautinių šokių entuziastę Angelę Kondraškienę, Lenkijos lietuvius sužavėjusią betarpiška, laisva, nuotaikinga aktorine maniera mokytojos G. Petkevičaitės vaidmeniu, šmaikščius ir kūrybingus artistus: fizinio lavinimo mokytoją Almantą Pavliukėvičių (kariuomenės karininkas S. Raštikis), jogos pedagogą Aloyzą Mokovskį (čigonų baronas Sokolovskis), raštinės vedėją Jurgą Jankauskienę (čigonė Esmeralda), socialinę pedagogę Stasę Jurkevičienę ir lituanistę Liną Meškauskienę (Matilda Voldemarienė), stilingai šokančią direktoriaus pavaduotoją ugdymui Ingą Jagelavičiūtę (čigonė Sokolovskaja), matematikę Danutę Petrauskienę (gėlių pardavėja), psichologę Kristiną Martinavičiūtė mokytoją G. Petkevičaitę jaunesniame amžiuje, 9 klasės mokinį Rolandą Sivickį (Vilniaus geležinkelio stoties komendantas), siuvimo ir rankdarbių mokytoją Jūratę Butkutę, būsimo Lietuvos kompartijos CK I-ojo sekretoriaus Antano Sniečkaus, pardavinėjančio stotyje laikraščius, vaidmenyje ir daugelį kitų. Štai Vilniaus geležinkelio stotyje įvykęs prof. A. Voldemaro ir laikraščio išnešiotojo Antano Sniečkaus dialogas – groteskiškas ir pranašiškas:

Augustinas Voldemaras su šalia stovinčia žmona Matilda (teiraujasi apie save): *Tai kas tas Augustinas Voldemaras? Gal koks gudelis ar žydelis?*

Kurjeris Antanas Sniečkus: *Nu dajioš, pone, tai gal jūs pats esate žydelis ar ruskelis? Voldemaras – tai mesijas Lietuvai, klausyk kaip skamba Valdantis marias...*

Augustinas Voldemaras (atsivertęs laikraštį „Lietuvos aidą", skaitinėja, tačiau pokalbį tęsia): *Sniečkau Antanai, kada nors prisimink, kad kai bus TAU RIESTA, aš tau padėsiu. Niekas pasaulyje nežino, kas yra Lietuva. Tačiau visi žino, kas yra Augustinas Voldemaras. Tai sakau aš, Augustinas Voldemaras... ministeris pirmininkas... supratai?*

Kurjeris Antanas Sniečkus: *Visai Jums protas pasimaišė. Kad man nereikėtų Tamstai padėti. Ar tu žinai, į ką panašus? Į kapralą ar į Puškiną. Ministeris Voldemaras turėtų būti aukštas kaip kartis. Supratai, bolnoy SALDAT?*

Voldemaras: *Sniečkau Antanai, dideli politikoj žmonės buvo žemaūgiai, ponial?*

Kurjeris Antanas Sniečkus: *Neponial. Fasadas ar biustas labai svarbus valdžios žmogui. Žiūrėk, Bismarkas ar Vašingtonas. Visi jie ir makaulėj smegenų dar turėjo, o tu sumautas kaip koks puskepalis ar puskelmis*

Augustinas Voldemaras (kraiposi, rankas kiša tai į kelnes, tai vėl ištraukia, nervinasi): *O Vytautas ir Napoleonas?*

Kurjeris Antanas Sniečkus: *Visai jums protas pasimaišė su tokia šukuosena, ežiuku, tik į eilinius, į kariuomenę dar neaišku ar jus priimtų, ne visai pilno proto atrodote...*

Augustinas Voldemaras (Sau po nosim kalba). *Bernas gerą mintį pakišo, noriu aš, Voldemaras, marias valdyti, kaip Vytautas. Prisiekiu, Klaipėda bus mūsų Lietuvos. Ir tai taip pat aš, Voldemaras, padarysiu. Prisiekiu, Matilda, žmonele, Baltijos laivynas bus Europoje garsiausias. Vis tiek kurjeri Sniečkau, esi nežioplas, gal esi bolševikas?*

Kurjeris Antanas Sniečkus (nueidamas): *Gelžkelio stotyje visi čia ministrai. Ko prikibot? Bolševikas, menševikas ar eseras? Aš anarchistas, kareivi. Anarchija mat poriadka. Ateis laikas, ir aš būsiu pasaulinės revoliucijos ministeris Lietuvai, kaip ukrainietis*

Nukelta į **12 p.**

ASMENYBĖ

GĖLĖS NEŽYDI PAVĖSYJE...

Minint a. a. Danielos Lozoraitienės (1941–2010) pirmąsias mirties metines.

Prof. Ona VOVERIENĖ

Stasys Lozoraitis man davė savo meilę Lietuvai.
Lietuva man davė savo meilę Stasiui Lozoraičiui – tad
lieku amžinai dėkinga

D. L. (Daniela Lozoraitienė)

Tai – vieni paskutiniųjų šviesaus atminimo Danielos Lozoraitienės žodžių, dabar jau tik istorija Lietuvos šviesuolių diplomatų Stasio ir Stasio (jaunesniojo) Lozoraičių muziejuje, kurį buvusiuose prieškario Nepriklausomos Lietuvos Ministrų kabineto rūmuose (Kaune, Donelaičio g. 58) 2000-aisiais metais įkūrė Vytauto Didžiojo universitetas

Š. m. sausio 26 d. Vytauto Didžiojo universitetas pakvietė paminėti p. Danielos Lozoraitienės pirmąsias mirties metines. Buvo aplankytas Lozoraičių kapas Petrašiūnų kapinėse, padėtos gėlės ir uždegtos atminimo žvakutės, Kauno Palaimintojo Arkivyskupo Jurgio Matulaičio bažnyčioje (Žeimenos g. 6) už visą Lozoraičių šeimą aukotos Šv. Mišios, vėliau išėjusiųjų atminimas buvo pagerbtas S. ir S. Lozoraičių muziejuje.

Iškilmėse dalyvavo ir kalbėjo VDU rektorius prof. Zigmas Lydeka, užsienio reikalų viceministras Evaldas Ignatavičius, Lozoraičių šeimos giminaitė prof. Dalia Brazauskienė ir artima p. Danielos Lozoraitienės bičiulė prof. Vaiva Lesauskaitė.

Renginį organizavo ir vedė S. ir S. Lozoraičių muziejaus vedėja Asta Petraitytė-Briedienė, muzikinę programą surengė Kauno muzikos mokykla.

Po iškilmingosios dalies, kurioje ypač buvo akcentuota Lozoraičių šeimos bibliotekos ir archyvų reikšmė Lietuvos kultūrai ir ypač Lietuvos

Stasys Lozoraitis ir Vytautas Landsbergis. Lietuvos pasiuntinybė, Roma, 1991 m.

diplomatijos istorijai (Lietuvai perduota per 1 500 mūsų istorijai svarbių dokumentų), buvome supažindinti su Lozoraičių šeimos ekspozicija (laiškais, nuotraukomis, portretais, daiktais, kuriais naudojosi diplomatai), įrengta buvusiame diplomato Stasio Lozoraičio (vyresniojo) darbo kabinete.

Iškilmėse ypač šiltai buvo prisimenamas Stasio Lozoraičio kandidatavimas į Lietuvos prezidentus ir jo inteligentiška, žmogaus, susirūpinusio Lietuvos likimu ir išlikimu, laikysena rinkiminės kampanijos metu. Žvarbią 1993 m. žiemą Stasį Lozoraitį visur ir visada – per pūgas, šalčius, atlydį ir lietų – lydėjo jo Italijos saulės palepinta miela žmona, draugė ir mylimoji Daniela Lozoraitienė. Iki paskutinės S. Lozoraičio gyvenimo akimirkos ji buvo šalia savo mylimo vyro, Lietuvai padovanojo jo paskutinius žodžius, ištartus prieš išeinant į Amžinybę, – jo Testamentą Tėvynei: „Saugokite sienas!“ Ir Stasiui Lozoraičiui, ir jo žmonai Danielai Lozoraitienei gyvenimo prasmė buvo tarnauti Lietuvai ir savo Tautai.

Daniela ir Stasys Lozoraičiai

Kaip rašo prof. Vytautas Landsbergis savo knygoje „Pusbrolis Motiejus. Knyga apie Stasį Lozoraitį iš jo laiškų ir pasisakymų“ (V., 2002), atkuriant Lietuvos nepriklausomybę Stasio Lozoraičio vaidmuo buvo didžiulis: „Stasys Lozoraitis buvo vienas pagrindinių Kovo 11-osios autorių. Dėkinga Lietuva tai supranta ir turi suprasti dar daugiau, giliau ir amžinai“ (Vytautas Landsbergis, ten pat, p. 416).

Daniela Lozoratienė – vaišinga ir nuoširdi Lozoraičių namų šeimininkė – su didele meile savo namuose priimdavo visus lietuvius, atvykusius į Romą; ženkliai prisidėjo prie Lietuvos kultūros puoselėjimo projektų; organizavo dailininkų Stasio Eidrigevičiaus ir Kazimiero Žoromskio paveikslų parodas Romoje; jos dėka ir rūpesčiu sutvarkyti Lozoraičių šeimos archyvai ir biblioteka grįžo į Lietuvą.

Stasys ir Daniela Lozoraičiai ketino grįžti gyventi į Lietuvą. Mylimo vyro Tėvynė Danielai, kai jie abu pirmą kartą atvyko į Lietuvą 1992 m. vasario 6 d., paliko neišdildomą įspūdį. Kaip savo dienoraštyje rašė Daniela Lozoraitienė, Lietuvos oro uoste juos pasitiko p. Gražina Landsbergienė, buvusio diplomato Valdemaro Čarneckio, rezidavusio Italijoje 15 metų, dukra Liučija Čarneckytė, Emanuelis Zingeris ir Ramūnas Bogdanas. Pirmiausia Lozoraičiai aplankė Kauną – tėvų namus, mokyklą ir senelio namus. Tada p. Daniela rašė: „Čia yra išlikę beveik viskas, bet kaip turi būti skaudu tokiems, kaip jis (Stasys Lozoraitis – O. V.), kurie atsimena visa buvus nauja, gražu, šviesu, elegantiška. Matyti, kaip viskas sužalota ir pažeminta per 50 metų. Suspaudžia širdį ir man norisi verkti...“ Stiprų įspūdį p. Danielai paliko pirmasis susitikimas su kauniečiais, atėjusiais jų pasveikinti po Šv. Mišių 1992 m. vasario 9 d. Matant „laukiančią minią, sujaudintą ir santūrią, kuri pradeda dainuoti. mane apima nesutramdomas graudulys ir virpulys, kurio negaliu suvaldyti. Žinau, kad verkiu, kaip ir daugelis dainuojančių žmonių. Bamo (Stasys Lozoraitis – O. V.) eina ir sveikinasi, jį stengiasi paliesti, duoda laiškus ir raštelius. Visi žino, kas jis yra ir visi yra su juo. Tai tos akimirkos, kurios nubraukia visus buvusius sunkumus ir buvusį beviltiškumą. Žinau, kad niekados neužmiršiu šios akimirkos“ (ponios Danielos Lozoraitienės dienoraščio fragmentus „Draugui“ pateikė buvusi artima jos bičiulė prof. Vaiva Lesauskaitė). Tikriausiai tada Lozoraičiai ir nutarė grįžti į Lietuvą. Neabejoju, kad taip ir būtų atsitikę... jeigu ne paslaptinga staigi sveiko, žvalaus, energingo Stasio Lozoraičio mirtis. 1994 m. birželio 13 d. po rinkiminės kampanijos Lietuvoje ir žiauri diagnozė: mirė nuo staiga išplitusio nežinomos kilmės kepenų vėžio. D. Lozoraitienė liudijo šią priežastį ir siejo tai su apsinuodijimu Lietuvoje. Skrodimo duomenys JAV klinikoje nesuprantamai dingo (Vytautas Landsbergis. Pusbrolis Motiejus. – V., p. 361).

Ambasadorius pas naująjį JAV prezidentą. Daniela ir Stasys Lozoraičiai, Hilari ir Bilas Klintonai. Baltieji rūmai, 1993 m.

Daniela d'Ercole-Lozoraitienė (Lozoraitis) gimė 1941 m. kovo 2 d. Genujoje, Italijoje. Studijavo ir daugelį metų dirbo Europoje, viešųjų ryšių srityje. Pamilusi ir ištekėjusi už Stasio Lozoraičio, ji pamilo ir jo Tėvynę Lietuvą. Paklausta, kaip ji – jauna, graži ir pasiturinti italė – ryžosi tekėti už atkirsto nuo Tėvynės diplomato, p. Daniela paaiškino: „Man labai patiko Lietuvos herbas. Ir mano vyras man atrodė, kaip tas herbe pavaizduotas karžygys ant žirgo. Mane visada traukė sunkios gyvenimo užduotys, todėl buvau laiminga, būdama šalia žmogaus, sprendžiančio tokį uždavinį“ (Landsbergis V. Ten pat). Nedaug kam žinoma, kad Lozoraičių šeima, taupydama savo buities sąskaita centą po cento, atkūrus Nepriklausomybę, apie milijoną dolerių skyrė ambasadai išlaikyti. Mažai kam žinomas ir tas faktas, kad Stasys Lozoraitis (jaunesnysis) iš JAV saugomų Lietuvos valstybei priklausančių 900 tūkst. dolerių vertės atsargų, negaudavo nė cento. Atlyginimai buvo mokami tik A. Smetonos paskirtiems pareigūnams. (Landsbergis V. Ten pat, p. 326–327). Stasio Lozoraičio diplomatinę veiklą finansiškai rėmė Daniela Lozoraitienė.

Viename interviu Daniela Lozoraitienė yra pasakiusi, kad jos profesija būti žmona: 33-eji bendro gyvenimo metai su ambasadoriumi Stasiu Lozoraičiu pareikalavo iš jos pasiaukojimo ir atsidavimo. D. Lozoraitienė gyveno savo vyro siekiais, jo tikslais ir planais. Abu jie troško, kad Lietuvoje būtų atkurta Nepriklausomybė, abiejų gyvenimo prasmė – tarnauti Lietuvos valstybei ir lietuvių tautai.

Po staigios ir netikėtos S. Lozoraičio mirties, D. Lozoraitienė tęsė savo vyro pradėtus darbus: „1998 metais prie Lietuvių Fondo buvo įsteigtas Ambasadoriaus Stasio Lozoraičio vardo stipendijų fondas. Abiejų Fondų pagrindinis tikslas – remti įvairius kultūrinius, humanitarinius ir akademinius projektus. Vienas iš sėkmingiausių projektų vykdomas jau 15 metų. Tai parama Vytauto Didžiojo universiteto Diplomatijos ir tarptautinių santykių magistrantūros programos studentams, programoms ir akademiniams leidiniams. Ši programa buvo įsteigta bendromis Danielos Lozoraitienės ir Seton Hall University pastangomis. Suvokdama ir teisingai įvertindama nūdienos Lietuvos politikos privalumus ir trūkumus D. Lozoraitienė kaip įmanydama stengėsi padėti gerai pasiruošti jaunųjų diplomatų kartai. Džiugu, kad ši programa plečiasi. Tai liudija ir šiais metais įsteigta nauja programa Lietuvos ambasadoje Italijoje, į kurią išvyko stažuotis VDU diplomatijos magistrantė“ (Angelė S. Bailey, Danutė Vaičiulaitytė-Nouse. Prisimename ir dėkojame Danielai D'Ercole Lozoraitienei // Draugas. – 2012, saus. 22). Mirė Daniela Lozoraitienė 2010 m. gruodžio 23 d. Kaip savo užuojautoje rašė Seimo pirmininkė Irena Degutienė, p. Danielos Lozoraitienės gyvenimas buvo, „išskirtinis gyvenimas, išskirtinis likimas, išskirtinis pasišventimas tautai, juolab ne gimtajai, tačiau visa širdimi pamiltai lietuvių tautai“.

Mano šeima su dideliu džiaugsmu ir susižavėjimu televizijos ekranuose stebėjo Stasio Lozoraičio rinkiminę kampaniją. Balsavome kartu su nenutautėjusiais ir nesustribėjusiais lietuviais už Stasį Lozoraitį, mūsų Vilties Prezidentą. Jam pralaimėjus, supratome, kaip stipriai Lietuva buvo nukraujavusi po komunistų siautėjimo ir jų vykdyto tautos genocido; kaustoma baimės, patikli jų melui ir pažadams, suvyniotiems į šilko skepetaitę. Taip pat supratome, kad Lietuva daugeliui dešimtmečių bus pasmerkta skursti ir beviltiškai klajoti tamsos karalystėje.

Tamsos karalystė prasidėjo tuoj pat – Algirdo Mykolo Brazausko ir Kazimiero Bobelio kerštu idealistui Stasiui Lozoraičiui, visą savo gyvenimą pašventusiam Lietuvos idėjai, Lietuvos prisikėlimui ir Lietuvos valstybei. 1993 m. balandžio 28 d., jau komunistiniame Seime, Užsienio reikalų ministras Povilas Gylys (beje, dabar tartiufiškai vaizduojantis eisiantis „gelbėti“ Lietuvą), realizuodamas Brazausko ir Bobelio keršto akciją Stasiui Lozoraičiui, viešai patvirtino Lietuvos nepaprastojo ir įgaliotojo ambasadoriaus JAV Stasio Lozoraičio atšaukimą iš ambasadoriaus pareigų.

1993 m. gegužės 5 d. medicinos seselė Marija Garšvienė iš Kauno, apdairiai, iš anksto „apsiginklavusi“ pažyma iš Psichiatrijos centro, kad nebūtų apšaukta, kaip buvo įprasta okupacijos metais, „psichine ligone“, pradėjo bado akciją prie Seimo, protestuodama prieš šią Brazausko ir Bobelio keršto akciją prieš Stasį Lozoraitį. Mes, Lietuvos moterų lygos moterys, lankėme Mariją, moraliai ją rėmėme. Protestavome prie Amerikos ambasados dėl komunistinės valdžios saviškio Maknio paskyrimo Lietuvos ambasadoriumi vietoje S. Lozoraičio Amerikoje. M. Garšvienė badavo 31 dieną, kol ją, visiškai išsekusią, greitoji medicinos pagalba išvežė į Santariškių ligoninę. Pasveikusi Marija bado akciją atnaujino, paskelbė masinę vienos dienos bado akciją, į kurią suvažiavo keli šimtai tautiečių iš visos Lietuvos.

Mirus Vilties Prezidentui Stasiui

■ Nukelta į **12 p.**

Mokslo Lietuva

Gerbiami skaitytojai, laikraštį *Mokslo Lietuva* galite prenumeruoti pašto skyriuose.

Knyga apie lietuvių tautotyros teorijos ir istorijos pradmenis

Lidija VELIČKAITĖ

Mūsų himno autorius Vincas Kudirka prieš mirtį rašytojai Gabrielei Petkevičaitei-Bitei kalbėjo: „Jei teks jums kada maskolių valdžia nusikratyti, turėsite dar sunkesnę kovą, kol savo juodųjų nenugalėsite.“ Šie pranašiški žodžiai, pasakyti prieš šimtą metų, tinka ir šiandien. Po 50 metų okupacijos išlikome. Tapome nepriklausomi. Tačiau po dainuojančios Sąjūdžio revoliucijos pritilo inteligentų balsas ir šiandien vėl vyksta sunki kova už gėrį, dorą ir tiesą.

Vienas seniausių ir garsiausių Vidurio Europos – Karaliaučiaus universitetas, garsioji ALBERTINA, 1544 m. įsteigtas Prūsijos kunigaikščio Albrechto Brandenburgiečio. Šio universiteto auklėtinis Martynas Mažvydas 1547 m. Karaliaučiuje parengė ir išleido pirmąją lietuvišką knygą „Katekizmo prasti žodžiai“ ir dedikavo ją Lietuvai su įrašu „Lietuva mano garsi kunigaikščių laiminga tėvynė“. Abraomas Kulvietis buvo šio universiteto graikų kalbos profesorius, taip pat dėstė hebrajų kalbą; Stanislovas Rapolionis – teologijos profesorius. Be pirmojo lietuvio Martyno Mažvydo, baigusio Karaliaučiaus universitetą 1548 m., jame vėliau studijavo Danielius Kleinas, Kristijonas Donelaitis, Liudvikas Gediminas Rėza ir daugelis kitų, kurie skleidė lietuvybės šviesos ugnį po visą Lietuvą.

Lietuviškai tautotyrai svarbi data 1599 m., kai Mikalojaus Daukšos išleistoje „Postilėje“ prabilta apie svarbiausius tautos požymius – jos kalbą, tėvų žemę ir papročius. 1818 m. L. Rėza išleido Kristijono Donelaičio poemą „Metai“, kurioje įvedė terminą *tautiškumas*. „Metuose“ kalbama apie vertybes, kurios turi tapti lietuvio savastimi, tai darbas – žmogaus ir tautos pamatinė vertybė. Poetas Justinas Marcinkevičius „Metus“ pavadino lietuvių tautos Biblija.

Mikalojus Akelaitis (1828–1887) 1857 m. į lenkišką žurnalą „Teka Wilenska“ nusiuntė straipsnį, kuriuo ragino gaivinti lietuvių kalbą, nes ji turi „sanskrito didumą, lotynų galybę, graikų dailumą ir italų skambumą“.

Po 1863 m. sukilimo Lietuvoje uždraudus lietuvišką raštą, Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius Tilžėje įkūrė lietuviškų knygų leidyklą, iš Varnių kunigų seminarijos klierikų ir jau ją baigusiųjų subūrė pirmųjų lietuviškos literatūros knygnešių organizaciją. Kaip žinome, į ją vėliau įsitraukė tūkstančiai valstiečių ir miestiečių.

Pirmasis Lietuvos istorikas Simonas Daukantas, mokslinius darbus rašęs lietuviškai, savo knygose „Būdas senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių“ (1845), „Istorija žemaitiška“ (1836–1838), „Pasakojimas apie veikalus lietuvių tautos senovėje“ (1893) prabilo apie *liuosybę* ir *tautinę garbę*, palygindamas garbingą praeitį ir skurdžią lietuvių tautos dabartį rusų caro priespaudoje. Vėliau Vincas Mykolaitis-Putinas apie S. Daukantą rašė: „Idealiai gražiomis spalvomis piešdamas garbingą senovę, faktinai prieš akis turi skurdžią dabartį ir kiekvieną dabarties neigiamybę, stengiasi ją atsverti praeities teigiamybe...“

Turime Antano Baranausko „Anykščių šilelį“, kuriame poetas brangina Lietuvos senovę, svarbiausia, jos dorą, papročius, tradicijas. Pagaliau dr. Jonas Basanavičius 1883 m., įkurdamas pirmąjį lietuvišką tautinį mėnraštį „Aušra“, prakalbino jau nutautėjusius lietuvius jų gražia kalba, žadino pabusti ir gaivinti tautinę savimonę. Poetas Justinas Marcinkevičius Joną Basanavičių vadino upe, prasidėjusia mažyčiu upeliu Ožkabaliuose. Nuo šio upelio ir kilo lietuvių tautinis atgimimas.

Visą šią chronologiją rasime sudėtą į neseniai pasirodžiusią prof. Onos Voverienės knygą „Tautotyros etiudai“. Autorė yra peržvelgusi ir įsigilinusi į daugybę amžininkų knygų, jų įžvalgų, prisiminimų ir komentarų. Rasime žinių ne tik apie tautotyros mokslo pradmenis, bet ir apie tautinio atgimimo šauklius – romantikus: Žemaičių vyskupą Motiejų Valančių, Joną Basanavičių, Vincą Kudirką, danų etnologą Agę Mejerį Benediktseną, Maironį ir tautotyros pradininką Lietuvoje – Vincą Mykolaitį-Putiną.

Tarpukario nepriklausomos Lietuvos laikotarpiu tautotyrinė mintis priskiriama neoromantikams: Vydūnui, Vincui Krėvei-Mickevičiui, Baliui Sruogai. Vilhelmas Storosta-Vydūnas 1895 m. Tilžėje įkūrė lietuvių giedotojų draugiją, kuriai vadovavo 40 metų. Rengė vaidinimus, dainų šventes. Redagavo žurnalus – „Šaltinis“ (1905–1910), „Jaunimas“ (1911–1914), „Naujovė“ (1915), „Darbymetis“ (1921–1925). Vydūnas parašė daugiau kaip 30 dramos kūrinių, iš kurių reikšmingiausi trilogija „Prabočių šešėliai“ (1908), „Amžinoji ugnis“ (1913), „Pasaulio gaisras“ ir kiti. Svarbiausia Vydūno filosofijoje – tauta, ją sudarančių asmenų kraujo ryšys. Tik kraujyje „tūno tautos slėpinys“, su juo jungiama „tautos gyvybė“. Tauta – pagrindinė valstybės atrama.

1918 m. Lietuvai paskelbus nepriklausomybę buvo reikalinga nauja tautos, visuomenės ir asmenybės ugdymo koncepcija. Šio darbo ėmėsi 1920 m. iš Šveicarijos sugrįžęs Stasys Šalkauskis. Jis aktyviai įsitraukė į visuomeninę veiklą, įkūrė „Romuvos“ draugiją, kuri teigė, kad lietuvių tautos ateitį lems trys veiksniai: lietuvybė, krikščionybė, demokratija. 1921 m. prisidėjo steigiant žurnalą „Romuva“, kurį pats redagavo. Dėstė universitete, rašė mokslinius straipsnius, o 1922 m. tapęs profesoriumi, Kaune įkūrė Lietuvių katalikų mokslo akademiją.

Lietuvių tautinės ideologijos kūrėjai buvo prezidentas Antanas Smetona, kaip reta sulaukęs daugybės amžininkų ir istorikų dėmesio, ir Vladas Putvinskis-Pūtvis. „Lengva Tėvynę mylėti, kada ji klesti, daug svarbiau Tėvynę mylėti, kai jai sunku“, – tai V. Putvinskio-Pūtvio žodžiai. Jis teigė, kad kultūra – tautos dvasia, jei tauta neišlaikys savo kultūros – ji žus.

Knygoje rašoma apie lietuvių, bėgusių nuo raudonojo teroro, veiklą išeivijoje. Vyriausiasis Lietuvos išlaisvinimo komitetas (VLIK) 1949 m. birželio 14 d. Hanau mieste Vokietijoje paskelbė 13-os punktų Pasaulio lietuvių chartą dabarties ir ateities kartoms, kurios gyvens už Lietuvos ribų. Lietuvos šūkis joje: „Lietuviais esame mes gimę, lietuviais turime ir būt!“ Tai ir tautybė, tautos gyvybė – lietuviška šeima, tautinė kultūra, tautos istorija ir t. t. Knygoje rasime žinių apie neoromantikų tradicijų tęsėją išeivijoje Vytautą Alantą, tautotyrininką filosofą dr. Juozą Girnių, poetą Bernardą Brazdžionį, Adolfo ir Jadvygos Damušių šeimą.

Kai sovietinės okupacijos metais (1940–1990) buvo numatyta programa „Lietuva – be lietuvių“, apie tautotyrą ir mąstyti buvo uždrausta, tačiau etnografijai ir etnologijai dar šiek tiek vietos atsirado. Daugelio metų darbai sudėti 1991 m. išleistoje Pranės Dundulienės knygoje „Lietuvių etnologija“. Etnografijos srityje daug pasidarbavo Angelė Vyšniauskaitė, Vacys Milius, Marija Miliuvienė, Vida Kulikauskienė ir daugelis kitų. Knygos „Tautotyros etiudai“ autorė rašo apie ginkluoto pasipriešinimo poetą Bronių Krivicką, prof. Vosylių Sezemaną, rašiusius tautinės kultūros klausimu, Justiną Marcinkevičių, kurio poetinės dramos „Katedra“, „Mindaugas“ ir „Mažvydas“ beldėsi į mūsų širdis. Skulptorius Antanas Kmieliauskas okupaciniais metais sukūręs šv. Kristoforo skulptūrą, kuri pastatyta Šv. Mikalojaus bažnyčios šventoriuje, buvo pašalintas iš Dailininkų sąjungos, liko be darbo. Tik 1994 m. jam suteiktas profesoriaus vardas, už Rainių kančios koplyčios freskas įteikta Lietuvos nacionalinė premija.

Neseniai pasirodžiusios prof. Onos Voverienės knygos „Tautotyros etiudai“ viršelis

1990 m. Lietuvai atgavus Nepriklausomybę, pasirodė daug knygų: prof. Romualdo Grigo „Lietuva nepriklausomybės kelyje“, „Pralaimėjęs Kainas“, „Tautos likimas“, „Tautos savigyna“ ir kitos; Broniaus Kuzmicko ir Lilijanos Astros „Šiuolaikinė lietuvių tautinė savimonė“; O. Voverienės straipsnių ciklai – „Tautotyra“, „Tauta ir valstybė“, „Tautinė mokykla“ bei Mariaus Kundroto straipsniai tautotyros teorijos klausimais.

Lietuvos atgimimo pradžioje 1989–1990 m. daug vilčių tautotyros raidai teikė pasirodęs straipsnių rinkinys, redaguotas dr. Romualdo Ozolo – „Tautinis mentalitetas. Istoriosofiniai apmąstymai“ (V., 1989) ir analogišku pavadinimu Vilniuje vykusi konferencija. Tautotyros mokslui ši knyga buvo labai svarbi. Joje buvo numatytos strateginės tautotyros kryptys, iš kurių svarbiausios – atgimstančios tautinės valstybės teorinių pamatų kūrimas ir pačios tautotyros teorijos raidos krypčių orientyrai. Deja, nors stiprios tautinės valstybės pamatai buvo sukurti ir paskelbti, tačiau jie žlugo perėję atkurtos sovietinės valstybės realybės filtrą. Turime nusiaubtą ir iškankintą valstybę. Vietoj lietuviškos tautinės mokyklos turime depolitizuotą, nutautintą ir nupilietintą mokyklą, kurioje tik ginamos vaikų teisės be jokių įsipareigojimų sau ir mokyklai.

Knygoje rasime medžiagos apie prof. Vytautą Landsbergį ir jo knygą „Būta ir pasakyta. Mintys“. V. Landsbergis rašo, kad tautos gyvybės pamatas yra jos kultūra – kalba, raštija, mokslo ir meno formos, gamyba, buitis, papročiai, tikėjimai ir tradicijos. Tačiau šis pamatas turi būti pagrįstas dorove. O valstybė – tai mes, žmonės. Kas būtume be valstybės? Tik būrelis žmonijos vandenyne, kuris gali nuskęsti. Su Lietuvos vardu turime vietą pasaulyje ir atsakomybę už ją. Vienas žymiausių Lietuvos publicistų – politologas, antikomunistas ir antiglobalistas Vilius Bražėnas, išgirdęs neigiamai kalbant apie Lietuvą, sakydavo: „Neniekinkit mano tautos, ji yra daug dvasingesnė už kitas Europos valstybes. Ne mes einame į Europą, Europa ateina pas mus.“ Deja, šis tautos žadintojas ir šauklys jau prieš metus išėjo iš šio gyvenimo, palikęs mums testamentinę knygą „Priminimai bendražygiams“, kurioje moko mus, savo mokinius, nenustoti kovoti prieš blogybes – atlikti pareigą tėvynei.

Knygoje nagrinėjamos tautotyros teorijos pradmenys, pradedant Martyno Mažvydo išleistoje pirmoje lietuviškoje knygoje atsiradusia tautotyros sąvoka *tauta*. Pati sąvoka *tautotyra* atsirado 1925 m., ją pasiūlė ir į mokslinę vartoseną įtraukė panevėžietis mokytojas Petras Būtėnas: „Tautotyra – tai mokslo šaka, tirianti vienos tautos dvasinę ir materialinę kultūrą bei jos savitumus, siekiant plėtoti tos mokslo šakos teoriją, istoriją, metodologiją, praturtinant tas jos struktūrines dalis naujais mokslo faktais, kartu tobulinant ir visos tautos dvasinę kultūrą.“

Pagrindinis Jono Basanavičiaus leidžiamo laikraščio „Aušra“ šūkis buvo „Lietuva – lietuviams“. Vincas Kudirka sakė, kad taip tardami „mes trokštame išgauti mūsų Tautai tokią politišką tvarką, kuriai esant, lietuviai galėtų save valdyti nepriklausydami svetimiesiems, o kultūriškas jų ūgis nebūtų trukdomas svetimtaučių“ (Varpas, 1902 m., Nr. 12). 1990 m. Lietuva, atgavus Nepriklausomybę, tapo tautine valstybe. Tačiau 1992 m., komunistams laimėjus rinkimus, šio tautinio valstybės modelio buvo atsisakyta ir, kaip sako knygos autorė O. Voverienė, „blaškytasi tarp rusiškojo sovietinio Lietuvos raidos ir vakarietiškojo gerovės valstybės modelio“. Knygoje skaitome dar griežtesnius dramaturgės Gražinos Mareckaitės žodžius: „prasidėjo chamo epocha“. Ji pasireiškia visko griovimu, apvertimu aukštyn kojomis. Taip gėris virsta blogiu, o blogis – gėriu. Tokie žodžiai, kaip *garbė*, *sąžinė* nebeegzistuoja.

Stojant į Europos Sąjungą (ES), mums buvo žadama, kad tautiškumas ir tautinės vertybės bus vienos iš svarbiausių Europos Sąjungos įsipareigojimų, jas skatins ir globos. Tačiau kaip matome, vyksta visai kitoks procesas, netgi atvirkštinis. Nors Vilniuje lankęsis Europos Parlamento pirmininkas Patrikas Koksas pasakė, kad Europai mes esame įdomūs tik savo savitumu ir kultūra. Prof. Vytautas Kubilius, dar stojant Lietuvai į ES, nubrėžė strategines tautos elgesio gaires, kurių lietuvių tauta turėtų laikytis ir kuriose nurodyta visų tautų lygybė, būtinoji gintis – nacionalizmas, teisėta valdžia tik per tautos valią ir t. t.

Knygos autorė klausia: „Ar rūpi mūsų valdžiai Lietuva?“ Jei mūsų jaunimui neįdiegiamos tautos vertybės, iš kur atsiras tas tautiškumas. Pagaliau, kai jaunimas nori išreikšti meilę tėvynei, surengia eitynes Kovo 11-ąją, jis apšaukiamas įvairiausiais epitetais ir lyg stumiamas į šoną. Gal dėl tokios nepagarbos jauni žmonės ir palieka Lietuvą… Knygos pabaigoje autorė įvardija daug visuomeninių organizacijų: Lietuvos moterų lygą, Tėvynės pažinimo draugiją, Lietuvai pagražinti draugiją, Vilniaus dailininkų klubą „Plekšnė“, Lietuvių tautinį centrą, kurių veikla nukreipta į tautiškumo ir tautinių vertybių puoselėjimą ir sklaidą.

Kaip įvardija „Tautotyros etiudai“ autorė prof. Ona Voverienė, knyga „ne tik apie tautotyros mokslo pradmenis, jos teorijos ir istorijos kūrėjus, bet ir apie žmones, asmenybes žodžiu, raštu ir darbais kūrusius lietuvių tautos savimonę, jos valstybę Lietuvą, žadinusius, kėlusius ir vedusius Tautą į kovą už jos laisvę ir nepriklausomybę“. Knyga tarsi maža enciklopedija, nurodanti kelią į tautos dvasinį atgimimą – kad neišnyktume, nenutautėtume, nesumaterialėtume ir neišsigimtume.

SPAUDOS, RADIJO IR TELEVIZIJOS RĖMIMO FONDAS

2011 m. „Mokslo Lietuvos“ projektą „Mokslui, visuomenei ir kultūrai“ remia Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas.

GĖLĖS NEŽYDI PAVĖSYJE...

Atkelta iš **10 p.**

Lozoraičiui, 1994 m. spalio 28 dieną Kauno 6-ojo forto Kryžių kalnelyje Marijos Garšvienės iniciatyva buvo pastatytas ir kun. Algimanto Keinos pašventintas koplytstulpis Ambasadoriaus Stasio Lozoraičio atminimui, suprojektuotas Kauno architektės Birutės Poniškaitienės. Savo eiles prie koplytstulpio, skirtas S.Lozoročio atminimui, deklamavo poetas Kęstutis Genys. Tada pirmą kartą ir pamačiau p. Danielą Lozoraitienę, gražią, elegantišką, susikaupusią. Po mėnesio buvo įkurtas Ambasadoriaus Stasio Lozoraičio atminimo įamžinimo komitetas. Į jį be Marijos Garšvienės įėjo Kauno architektai Birutė ir Juozas Poniškaičiai; buvau pakviesta ir aš. Nutarta pastatyti paminklą Vilties Prezidentui Stasiui Lozoraičiui.

1996 m. rugsėjo 6 d. įvyko paminklo atidengimo ir šventinimo iškilmės. Paminklą suprojektavo architektas Juozas Šlivinskas, aplinką – Birutė ir Juozas Poniškaičiai ir A. Mikėnas. Iškilmėse dalyvavo Atkuriamojo Seimo pirmininkas prof. Vytautas Landsbergis ir p. Daniela Lozoraitienė. (Voverienė O. Žmonės kaip žvaigždės: vieni švyti savąja šviesa, kiti atspindėdami tą šviesą // Lietuvos Aidas. – 2004, rugp. 25 d., p. 12).

Paskutinį kartą mačiau p. Danielą Lozoraitienę 1999 metais, kai ji su p. Kazimieru Lozoraičiu iš Romos į Lietuvą pargabeno p. Stasio Lozoraičio ir jo žmonos p. Vincentos Lozoraitienės palaikus. Sutikome juos su gėlėmis Vilniaus oro uoste ir išlydėjome į Kauną. Jie atgulė amžinojo poilsio Lietuvos panteone Petrašiūnuose. Tais pačiais metais jos iniciatyva iš Putnamo kapinaičių (JAV) į Lietuvą 1999 m. birželio 15 d. buvo pargabenti ir palaidoti šalia tėvų ir Vilties Prezidento p. Stasio Lozoraičio palaikai (Voverienė O. Mūsų Vilties Prezidentas grįžta į Lietuvą // XXI amžius. – 1999, birž. 11, p. 1,8).

Lietuvos pensininkų sąjungos Kauno bendrijos „Bočiai“ vadovė Marija Garšvienė, kunigas Algimantas Keina, ambasadoriaus, „Vilties prezidento“ Stasio Lozoraičio našlė Daniela Lozoraitienė 1994 m. Kauno Kryžių kalnelyje

2004 m. birželio 13 d. Ambasadoriaus Stasio Lozoraičio atminimo įamžinimo komiteto iniciatyva Kauno Rotušėje buvo paminėtos Stasio Lozoraičio 10-osios mirties metinės. Jose dalyvavo ir kalbėjo p. Stasio Lozoraičio brolis Kazimieras Lozoraitis, Prezidentas Valdas Adamkus ir buvęs Atkuriamojo Seimo pirmininkas prof. Vytautas Landsbergis. (Voverienė O. Ne cinikai, o idealistai yra pažangos variklis... Stasio Lozoraičio 10-jų mirties metinių minėjimas // Lietuvos Aidas. – 2004, birž. 17, p. 8)

Danielos Lozoraitienės palaikai palaidoti jos Tėvynėje Italijoje. Išskirtiniame D. Lozoraitienės interviu „Lietuvos Aidui“ žurnalistė Viljama Sudikienė užrašė p. Danielos Lozoraitienės žodžius: „Mano kaulai ilsėsis šalia jo, kad ir kur jis būtų... Tikiuosi, kad jis ilsėsis Lietuvoje, ten ilsėsiuosi ir aš. Lietuva yra mano antroji Tėvynė. Visuomet būsiu italė, bet gyvenimas suteikė man ir tokią privilegiją, jog galiu pasakyti, kad priklausau dviem šalims“ (Sudikienė V. Daniela Lozoraitienė: Apie Viltį ir Lietuvą // Lietuvos Aidas. – 1995, birž. 13, p. 12, 13). Kol Lietuvą dar tebegaubia tamsos ūkanos... gėlės nežydi pavėsyje. Kai tos ūkanos išsisklaidys (žinoma, jeigu nepražūsime galutinai) tikiu, kad Daniela Lozoraitienė grįš į Lietuvą, atsiguls šalia savo mylimo vyro Lietuvos panteone ir ištars, kaip kadaise mūsų tautos patriarcho dr. Jono Basanavičiaus mylima žmona Gabrielė Eleonora Mohl-Basanavičienė „Mano Tėvynė – prie mylimojo širdies“...

Mokinių ir studentų spektaklyje atgyja tarpukario tautinė švietimo reforma

Atkelta iš **9 p.**

Trockis rusams tapo tikra dovana. Pritvinko buržujai liaudies kraujo. Buržuazinio teroro genijus. Vot. Kaip gražiai skamba. Jei nieko Lietuvoj nežinot ir nesigaudot, skaitykit ne tik lietuviškus laikraščius. Pirkite „Lietuvos aidą“. Bendrovė „Namai“ už pigią kainą.

(Prisiminkime, kaip grįžusį 1940 m. A. Voldemarą jau subrendęs revoliucionierius (teroristas) A. Sniečkus mandagiai pasitiks profesorių toje pačioje Vilniaus geležinkelio stotyje, jau kaip raudonasis komisaras Lietuvai ir nieko profesoriui neįtariant, išsiųs į Rusiją „pasimokyti mokslinio komunizmo“).

Labai jaudinančias scenas keitė nuotaikingi pašmaikštavimai, mįslės ir kitas besiliejantis liaudies humoras. Spektaklio statytojai labai dėkingi LEU prof. A. Kiveriui, doc. dr. J. Sadauskienei, dr. V. Tavorui, dėstytojai E. Narmontienei, padėjusiems parengti sudėtingas, graudžias ir kartu optimistiškas mokytojų kursų uždarymo scenas. Lydimas keturiais balsais dainuojamomis liaudies dainomis ir nepriekaištingu orkestro skambėjimu. „Tesuskamba čia tarp nemirtingi mūsų Daukanto, Valančiaus, Baranausko, Kudirkos, Višinskio, Biliūno vardai. Mūsų širdimi nuskriskim tą valandą ir prie jaunesniųjų, prie tų kareivių ir karininkų kapų, kurie šiame kare savo jaunas galvas padėjo begindami tėvynės sienas, – kalbėjo G. Petkevičaitė-Bitė. – O mes, dar gyvi išlikę darbuotojai, didelio karo patyrimų užgrūdyti, mūsų karžygių atminimu šarvuoti, krašto valios pašaukti, ruoškimės rimtai ir uoliai prie pavesto mums darbo, kad mūsų žmonių, mums tikėjusių, neužviltume. Pavesta juk mums versti naujas istorijos lapas. Per daug jau ilgai mus lankė visokios nuoskaudos“.

Suaugusiųjų mokymo centro mokiniai – teatro studijos artistai – Emilija Guobienė, Vytautas Čiulada, Virginija Čiuladienė, Juozas Žvirblis, Nijolė Švenčionytė, Vytas Mickus, Vytautas Babeckas, Algimantas Asevičius, Antanas Baranauskas ir kiti įtaigiai suvaidino Puziniškių dvaro liaudies sveikatinimo scenas, kuriose buvo labai linksmų ir nuotaikingų žiniuonių gydymo scenų. Muzikos vadovė – Irina Kozlova, čigonų šokiai – Vilijos Narkovičienės, tautiniai šokiai – Vlado Ūsovo. Muzikantas Algimantas Asevičius. Garso operatorius – Vladimiras Blizgunovas. Spektaklio kostiumų dailininkės – Stasė Jurkevičienė ir Jūratė Butkutė. Dekoracijos Ričardo Bartkevičiaus ir Manto Paulausko. Prodiuseris Gintaras Jurkevičius.

Edukacinis muzikinis vodevilis apie iškilią mokytoją pabuvo Pasvalio Lavėnų globos namuose, Panevėžio Bistrampolio dvaro festivalyje, Vilniaus apskrities mokyklose ir kt. Pelnė didžiulį žiūrovų susidomėjimą. Spektaklį apie G. Petkevičaitę-Bitę sostinės Mokytojų namuose 2011 m. Aukštaitijos dienų Vilniuje metu žiūrėjo Panevėžio savivaldybės kolektyvas su meru. Nepriklausomybės akto signatarė aktorė Nijolė Oželytė buvo sužavėta vodevilio aktorių, statytojų darbu: „Tokių spektaklių labai trūksta Lietuvai šiandieną, visos valstybinės šventės dažnai baigiasi negyvomis tuščiomis kalbomis, o jūs pakėlėte ir su vaikišku naivumu, lengvai, muzikaliai atspindėjote 1918 m. Vilnių, taip pat tarpukario Lietuvą su daugeliu personažų, kurie turėjo svarbios reikšmės ne tik politikoje, moksle bet ir versle. Visi artistai, kad ir nedidelėse rolėse, sukūrė įsimenančius vaidmenis, kurie man tikrai labai nuoširdžiai patiko“. Nijolė Oželytė palinkėjo spektaklio statytojams ir aktoriams „kuo dažniau rodyti spektaklį šalies žmonėms, kuriems labai trūksta edukacinių didelės meninės įtaigos vaidinimų“.

Spektaklio gijos užgriebė giluminius Puziniškių dvarininkų Malvinos ir Jono Petkevičių šeimos ryšius su kultūriniais Rusijos ir Vakarų Europos lietuvių susitelkimo centrais. Susidaro įspūdis, jog Petkevičių šeimoje vyravęs bajoriškosios kultūros modelis buvo panašus įvairių tautų žmonėms. Tačiau dvaro jaunimo ugdymas konkuravo su carinės Rusijos mokymo sistema, ir reikėjo taikyti įvairias kūrybiškas tautinio mokymo tendencijas, remiantis lietuvių liaudies švietimo, medicinos, žemės ūkio ir LDK politikos paveldu. Spektaklyje vyrauja nuostata, kad jaunimas ir vaikai neatitrūktų nuo tradicijos nors ir stabdomo lietuvių etnokultūros vystymos proceso. Carinės okupacijos metais Puziniškių dvaras buvo meninės kultūros židinys ir svarbios žmogiškųjų išteklių ugdymo institucija. Vykę dvare vakarai buvo gražus, prasmingas vyresnės ir jaunesnės to meto kartos tautinio ir patriotinio kultūrinio darbo atkūrimas. Dėl tėvų M. ir J. Petkevičių plėtojamo kultūrinio gyvenimo atsirado galimybė formuotis G. Petkevičaitei, tautinei veiklai ir nacionaliniam teatrui vėl atsikurti, kaip tai buvo XV–XVI a. didikų dvaruose ir kunigaikščių pilyse. Dvasių scenoje, kai prieš mirtį G. Petkevičaitė kviečiasi žiniuonę, atsiskleidžia rūpestis neįgalumą turinčių palikuonių gyvenimu, atsiradę prieštaravimai tarp sveikų ir nesveikų giminėje esančių žmonių, gyvenimo prasmės ieškojimas prigimtiniame lietuvių tikėjime, senovinių sveikatos sistemų paieška, padedant ir skatinant psichologinius, nervų ligų analizes, paveldimumo, genetikos mokslo užuomazgų užaštrinimas, kai XX a. pr. panašių problemų JAV psichologijos raidoje buvo tik užuomazgos. Esminių gyvenimo klausimų svarstymas vyko vaizdingų dekoracijų fone, atsigręžiant į tautos sveikatinimo sistemų kodus per trobelėje susirinkusių valstiečių gydymo seansus. Ta pačia intencija žmogiškumo ir gyvenimo pašventimas kovoje už tautos laisvę gali būti ir trapiame, nualintame, silpname kūne, o dvasia labai stipri (dvasių scenoje atgyja politinis kalinys jau nuo sunkių kalėjimų sąlygų išprotėjęs Šalna, kuriuo vis dar rūpinamasi, kategoriškas ir reiklus mokytojos, tėvas, gydytojas J. L. Petkevičius, brolis Vladislovas Petkevičius, mama Malvina, kurios dukra Gabrielė pavyduliauja broliui Vladislovui).

SPAUDOS, RADIJO IR TELEVIZIJOS RĖMIMO FONDAS

2011 m. „Mokslo Lietuvos“ projektą „Mokslui, visuomenei ir kultūrai“ remia Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas.

Mokslo Lietuva

Vyriausiasis redaktorius Gediminas Zemlickas
Stilistė Neringa Balčiūnaitė
Dizainerė Jūratė Kemeklytė Bagdonienė

Patarėjai: Antanas Kulakauskas, Jonas Puodžius, Alfonsas Ramonas, Juras Ulbikas, Edmundas Kazimieras Zavadskas.
Redakcijos adresas: J. Basanavičiaus g. 6, 01118 Vilnius
El. paštas: mokslolietuva@takas.lt, tel. (8 5) 212 1235.
Laikraštis internete: *http://mokslasplius.lt/mokslo-lietuva*
Redakcija gerbia savo autorių nuomonę ir mintis, net jei ne visada joms pritaria. Perspausdinant ar naudojant laikraščio „Mokslo Lietuva“ ir jo internetinio puslapio *http://mokslasplius.lt/mokslo-lietuva* paskelbtą medžiagą būtina nuoroda į „Mokslo Lietuvą“.
Laikraštis platinamas tik prenumeratoriams ir redakcijoje.

ISSN 1392-7191
Leidžia
UAB „Mokslininkų laikraštis“
SL Nr. 169
Spausdino
UAB „Petro ofsetas“
Žalgirio g. 90, LT-09303, Vilnius
Tiražas 550 egz.